

Den arktiske bonden – på lag med naturen og kulturen

Regionalt miljøprogram for jordbruket i
Troms og Finnmark 2023-2026

Statsforvalteren i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku stáhtahálddašeaddji
Tromssan ja Finmarkun staatinhallittija*

Innhold

1.	Innledning.....	4
1.1.	Føringer	4
1.1.1	Internasjonale forpliktelser	4
1.1.2	Nasjonale miljømål	6
1.1.3	Miljømål i landbrukspolitikken	7
1.2.	Prosess.....	9
2.	Status.....	9
2.1.	Jordbrukets betydning for miljøet.....	9
2.2.	Søkertall for SMIL, regionale miljøtilskudd og produksjonstilskudd i jordbruket	10
3.	Hovedmål.....	10
4.	Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark	11
4.1.	Kulturlandskap.....	11
4.2.	Biologisk mangfold	13
4.3.	Kulturmiljøer og kulturminner	15
4.4.	Tilgjengelighet og friluftslivsverdier	18
4.5.	Jord og jordhelse	19
4.6.	Forurensning i kulturlandskapet	20
4.7.	Klima	23
4.8.	Økologisk drift	24
5.	Miljøinnsats på tre nivåer.....	25
5.1.	Regionale virkemidler og miljøprogram	25
5.1.1	Klima og miljøprogrammet - regionale prosjekter	26
5.1.2	Konfliktdempende tiltak reindrift jordbruk.....	27
5.1.3	Tilskudd til regionale tilretteleggingstiltak i landbruket	27
5.1.4	Bærekraftig matproduksjon og landbruk i nord.....	27
5.2.	Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier	27
5.2.1	Spesielle miljøtiltak i jordbruket - SMIL.....	28
5.2.2	Tilskudd til drenering av jordbruksjord	30
5.2.3	Tilskudd til tiltak i beiteområdene.....	30
5.2.4	Utvalgte kulturlandskap UKL	31
5.2.5	Regionalt miljøtilskudd	32
5.2.6	Tilskudd til drift av beitelag	32
6.	Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark.....	33
6.1.	Miljøtema: Kulturlandskap	34

Tiltak 1. Drift av bratt areal	34
Tiltak 2. Drift av beitelag	34
Tiltak 3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark.....	35
Tiltak 4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark	35
Tiltak 5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap	35
Tiltak 6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer	36
6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold.....	36
Tiltak 7. Slått av slåttemyr eller slåttemark.....	36
Tiltak 8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer	36
Tiltak 9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl.....	37
6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner	37
Tiltak 10. Drift av seter	37
Tiltak 11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner	38
Tiltak 12. Skjøtsel av steingjerder og bakkemurer	38
Tiltak 13: Skjøtsel av kulturhistoriske områder	39
6.4. Miljøtema: Friluftsliv	39
Tiltak 14: Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet.....	39
6.5. Miljøtema: Avrenning til vann.....	40
Tiltak 15. Kantsone i eng	40
6.6.Miljøtema: Utslipp til luft	40
Tiltak 16. Spredning av all husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen.....	40
Tiltak 17: Nedlegging av husdyrgjødsel.....	41
Tiltak 18. Nedfelling av husdyrgjødsel.....	42
Tiltak 19. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange	42
6.7. Miljøtema: Plantevern.....	43
Tiltak 20: Ugrasbekjempelse i radkulturer	43
6.8. Miljøtema: Miljøavtale og klimarådgivning.....	43
Tiltak 21. Klimarådgivning	43

*Forsidebilde: Anopset i utvalgt kulturlandskap Goarahat – Sandvikhalvøya, Porsanger kommune.
Foto: Cecilie Hansen - Statsforvalteren i Troms og Finnmark.*

1. Innledning

Landbruket har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet. Spesielt viktig er skogen og jordas rolle som karbonlager i klimasammenheng, bevaring av biologisk mangfold og pleie av kulturlandskap. For å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende. Der dette ikke strekker til, kreves i tillegg annen type skjøtsel.

Landbruk kan selv være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. Utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for bruk av sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag, og forurensning for øvrig er relativt begrenset. Aktørene i landbruket i Troms og Finnmark er bevisst sitt miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele fylket har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. Kombinasjonen av disse elementene gir oss innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk. Det gir også innblikk i tradisjonen for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og det etniske mangfoldet vi har med samisk, norsk og kvensk kultur.

Kulturlandskapet utgjør en utmerket arena for folkehelse og utøvelse av friluftsliv. Gode opplevelser kan bidra til å gi folk flest bedre kunnskap og forståelse for verdiene landbruket produserer i samfunnet. Et aktivt jordbruk med husdyrhold og beitedyr er en forutsetning for å kunne holde kulturlandskapet ved like.

1.1. Føringer

Nasjonale miljømål og internasjonale forpliktelser gir føringer for de mål som landbruket setter for miljøarbeidet.

1.1.1 Internasjonale forpliktelser

Internasjonale klima- og miljøavtaler forplikter jordbrukssektoren til å sikre miljøverdier og ta miljøhensyn. De mest relevante avtalene og forpliktelsene er omtalt under.

FNs bærekraftsmål

I 2015 vedtok FNs medlemsland Agenda 2030 og 17 globale mål for en bærekraftig utvikling frem mot 2030. Målene gjelder for alle land og legger grunnlaget for en langsiktig og samstemt innsats. Bærekraftsmålene ser miljømessig, sosial og økonomisk utvikling i en sammenheng. Meld. St. 40 (2020 –2021) Mål med mening – Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030, setter de globale målene inn i en norsk kontekst og presentere mulige nasjonale målepunkter for måloppnåelse som norske virksomheter, organisasjoner og offentlige myndigheter kan bruke.

Klima og luft

FNs klimakonvensjon (UNFCCC) utgjør rammeverket for internasjonalt klimasamarbeid. I 2015 ble det enighet mellom partene om en ny global og rettslig bindende klimaavtale, Parisavtalen. I avtalen ble landene enige om å holde økningen i den globale gjennomsnittstemperaturen godt under 2 °C over førindustrielt nivå og tilstrebe å begrense temperaturøkningen til 1,5 °C. For å oppnå dette setter

avtalen opp et kollektivt utslippsmål. Utslipp fra jordbruket er omfattet av Norges utslippsmål for 2030 som er meldt inn til FN.

EU, Island og Norge har avtalt å samarbeide om å oppfylle sine respektive klimamål for 2030. Avtalen er tatt inn i EØS-avtalen og innebærer at Norge deltar i det klimaregelverket EU har vedtatt.

Naturmangfold

FNs konvensjon for biologisk mangfold (CBD) har som formål å bevare det biologiske mangfoldet, sikre bærekraftig bruk av biologiske ressurser og en rimelig og rettferdig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av genetiske ressurser. Partslandene er forpliktet til å utarbeide nasjonale strategier og handlingsplaner for iverksetting av konvensjonen nasjonalt. Under konvensjonen har Norge forpliktet seg til Aichi-målene, som er globale mål for å stoppe tapet av naturmangfold innen 2020.

Vann

Vanndirektivet (EUs rammedirektiv for vann) skal sikre beskyttelse og bærekraftig bruk av vannmiljøet, både i ferskvann, grunnvann og kystvann.

Jord

Arbeid for sunn jord og styrking av jordas funksjoner er på dagsorden internasjonalt bl.a. gjennom biomangfoldkonvensjonen (CBD) som også favner økosystemer i jord, i forørkningskonvensjonen (UNCCD) med konseptet «land degradation neutrality», i klimasammenheng og i FNs bærekraftsmål. Bærekraftsmålene setter blant annet mål om å bedre arealenes og jordas kvalitet, jf. mål 2, utrydde sult, og å fremme bærekraftig bruk av økosystemer og reversere landforringelse, jf. mål 15, livet på land. I arbeidet med bærekraftsmålene er jordkvalitet og jordhelse viktige faktorer.

Plantevern

1. juni 2015 trådte en ny forskrift om plantevernmidler i kraft i Norge (FOR-2015-05-06-455). Forskriften gjennomfører EØS-regelverk på plantevernmiddelområdet. Dette gjelder regelverk om godkjenning av plantevernmidler forordning (EF) nr. 1107/2009 og rammedirektivet 2009/128/EF for bærekraftig bruk av plantevernmidler. Rammedirektivet for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2009) er et Europaparlaments- og rådsdirektiv som setter mål og gir tiltak for bærekraftig bruk av plantevernmidler.

Kulturminner og kulturmiljø

Globalt samarbeid om kulturminner og kulturmiljø skjer i all hovedsak innenfor UNESCO, FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon. Avtaler på kulturmiljøområdet er blant annet:

- UNESCOs konvensjon for vern av verdens kultur- og naturarv (1972), også kalt verdensarvkonvensjonen.
- ILO- konvensjonen nr 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (1989).
- UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven (2003).

Flere av Europarådets konvensjoner gjelder vern og forvaltning av kulturarv og landskap i Europa. Eksempler på dette er:

- Europarådets konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarven (Valetta-konvensjonen 1992),
- Europarådets konvensjon om vern av Europas faste kulturminner (Granada-konvensjonen 1985)
- Europarådets landskapskonvensjon (2000).

- Europarådets konvensjon for kulturarvens verdi for samfunnet (Faro-konvensjonen 2005)

1.1.2 Nasjonale miljømål

Klima- og miljødepartementet har hovedansvaret for regjeringens sektorovergripende klima- og miljøpolitikk. Det er etablert seks resultatområder med tilhørende nasjonale mål som skal vise helheten i klima- og miljøpolitikken og synliggjøre at klima og miljø er et ansvar for hele samfunnet. Jordbruket skal bidra til å nå mål innen naturmangfold, kulturminner og kulturmiljø, friluftsliv, forurensing og klima. Kun miljømål som relaterer direkte til jordbruket omtales her.

Naturmangfold

Stortingsmelding 14 (2015-2016) *Natur for livet – norsk handlingsplan for naturmangfold* er en oppfølging av den globale konvensjonen for biologisk mangfold, der det er vedtatt mål om å verne minst 17 prosent av land- og ferskvannsarealet og 10 prosent av kyst- og havområdene innen 2020 (Aichimål 11).

De tre nasjonale målene for naturmangfold er:

- Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester,
- Ingen arter og naturtyper skal utryddes og utviklingen til truet og nær truede arter og naturtyper skal bedres,
- Et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner

Tverrsektoriell nasjonal strategi og tiltak mot fremmede skadelige arter (2007) beskriver mål og tiltak i jordbrukssektoren for å hindre spredning og gjøre tiltak mot slike arter. Hønsehirse, kjempespringfrø og villsvin er eksempler på arter som medfører kostnader for jordbruket og som vil ha negative konsekvenser for biologisk mangfold og oppnåelse av nasjonale miljømål.

Det er utarbeidet en tiltaksplan for ville pollinerende insekter (2021-2028) som følger opp den nasjonale pollinatorstrategien fra 2018. Hovedmålet i strategien er å «Sikre levedyktige bestandar av villbier og andre pollinerende insekt for å opprettholde pollinering i matproduksjon og naturlege økosystem.» Målet i tiltaksplanen skal nås gjennom tre innsatsområder: 1) økt kunnskap 2), gode leveområder 3) formidling. Landbrukssektoren skal blant annet øke kunnskapen om praktiske løsninger og tiltak jordbruket kan benytte for å sikre gode leveområder for pollinatorer, samt fremdeles legge til rette for ivaretagelse og rett skjøtsel av leveområder for pollinatorer.

Det er utarbeidet en nasjonal strategi for restaurering av vassdrag er å oppfylle internasjonale miljømål under FNs bærekraftsmål 6 og 15, Aichi-mål 15 under konvensjonen om biologisk mangfold, Norges forpliktelser under EUs vanndirektiv og den norske vannforskriften, samt nasjonale miljømål for elver og innsjøer om at økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester. Målet er å restaurere minst 15 % av forringede vassdrag i Norge i perioden 2021 – 2030 og reversere den negative trenden, slik at vi i 2030 restaurerer vassdrag i en høyere takt enn vassdrag forringes.

Kulturminner og kulturmiljø

I 2020 kom en ny stortingsmelding om kulturmiljø, Meld. St. 16 (2019-2020). *Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold*. Meldingen skal danne grunnlag for kulturmiljøpolitikken i årene fremover og gir svar på hvordan vi skal ta best vare på kulturminnene, de helhetlige kulturmiljøene og landskapene.

De nye nasjonale målene for kulturminner og kulturmiljø legger vekt på engasjement, bærekraft og mangfold:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.

- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.
- Et mangfold av kulturmiljø tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

Friluftsliv

Stortingsmelding om friluftsliv, Meld. St. 18 (2015–2016) *Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet* ble lagt frem i 2016. Det kommer frem i meldingen at regjeringen vil legge til rette for et samarbeid mellom landbruket, kommunene og frivillige organisasjoner med sikte på å videreutvikle allmennhetens mulighet for friluftsliv i jordbrukslandskapet.

- Friluftslivets posisjon skal tas vare på og utvikles videre gjennom ivaretagelse av allemannsretten, bevaring og tilrettelegging av viktige friluftslivsområder, og stimulering til økt friluftslivsaktivitet for alle
- Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge

Forurensning

Det er syv nasjonale miljømål under temaet forurensning, hvorav miljømål 1 er mest relevant for landbruket:

- Forurensning skal ikke skade helse og miljø

For mye nitrogen i naturen kan føre til eutrofiering. Arealet som mottar mer nitrogen enn vegetasjonen tåler er noe redusert, men fortsatt mottar en firedel av Norge for mye nitrogen.

Vannforskriften setter miljømål for alt vann i Norge, og sier at alle vannforekomster skal ha god kjemisk og økologisk tilstand. innen 2027 alternativt 2033.

Nasjonale føringer for vannforvaltning i jordbruket fra 2019 og fornyet delegasjon fra Landbruks- og matdepartementet i 2021 understreker behovet for forsterket innsats mot forurensning fra jordbruk for å oppnå vanddirektivets mål om god tilstand i alle landbrukspåvirkede vannforekomster, og behov for fastsetting av regionale krav der målet ikke nås ved hjelp av frivillige tiltak.

Bruk av kjemiske plantevernmidler kan føre til skadevirkninger på både helse og miljø. Landbruks og matdepartementet har nå fastsatt ny Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for perioden 2021-2025. Målene i handlingsplanen er å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, fremme bærekraftig bruk av plantevernmidler og bruk av integrerte metoder og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

Klima

Norges målsetning under Parisavtalen er 50 til 55 prosent lavere utslipp i 2030 sammenlignet med 1990. Utslippsmålet er nedfelt i norsk lov gjennom lov om klimamål (klimaloven). Klimaloven sier også at målet er å bli et lavutslippssamfunn i 2050, tilsvarende 90–95 prosent utslippskutt i perioden 1990–2050. Gjennom deltakelse i EUs innstasfordelingsforordning har Norge som mål å kutte utslippene i ikke-kvotepliktig sektor, som bl.a. omfatter jordbruk, med 40 i perioden 2005–2030.

1.1.3 Miljømål i landbrukspolitikken

Jordbrukets samfunnsoppdrag er å drive lønnsom og trygg matproduksjon i tråd med forbrukernes interesser, produksjon av fellesgoder og bidrag til sysselsetting og verdiskaping. Det er et viktig landbrukspolitisk mål å sikre bærekraftig ressursforvaltning, med et sterkt vern av jordsmonnet, bevaring og vedlikehold av kulturlandskapet og sikring av det biologiske mangfoldet.

Stortingsmelding Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* ble lagt fram i desember 2016. Stortingets behandling av meldingen i Innst. 251 S (2016–2017) slår fast fire overordnede mål for jordbrukspolitikken; matsikkerhet og beredskap, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Meld. St. 11 (2016–2017) fastslår at regjeringen vil følge opp jordbruket sitt sektoransvar for miljøtiltak. På lik linje med andre sektorer skal jordbruket bidra til å nå nasjonale miljømål. Dette innebærer å ta vare på jordbrukets varierte og mangfoldige kulturlandskap med kulturverdier, naturmangfold og tilgjengelighet for allmennheten. Videre er det et mål å redusere forurensning til vassdrag, redusere utslipp av klimagasser, øke lagring av karbon og sikre gode klimatilpasninger.

Meld. St. 11 (2016–2017) viser særlig til økte ambisjoner om å redusere klimagassutslipp fra jordbruket. Meldingen fastslår at det er et behov for at jordbrukspolitikken skal legges om i en mer klimavennlig retning. I 2019 ble det inngått en intensjonsavtale mellom jordbruket og regjeringen om reduserte klimagassutslipp og økt opptak av karbon fra jordbruket for perioden 2021–2030 (Klimaavtalen for jordbruket) som fastsetter et ambisjonsnivå for reduksjoner av jordbruksrelaterte utslipp.

I behandlingen av jordbruksmeldingen (Meld. St. 11 (2016–2017)) i Næringskomiteen ble det blant annet pekt på at klimatiltak er en del av de nasjonale målene for jordbrukspolitikken og at «arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas». Videre understreker komiteen at «tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsetninger skal ivaretas.

Tilpasning av norsk jordbruk til et klima i endring omtales også i Meld. St. 11. (2016–2017). Tilpasning til klimaendringene er avgjørende for å forebygge og begrense skadene fra både ekstremvær og mer gradvise endringer, og er samtidig en forutsetning for å kunne utnytte muligheter som følger av et endret klima. Tap av jord og næringsressurser gjennom erosjon og avrenning krever bruk av forebyggende tiltak. Jordbrukets miljøvirkemidler bidrar til gjennomføring av slike tiltak.

I jordbruksoppgjøret for 2022, jf. prop. 130 S (2021-2022) og påfølgende behandling i Stortinget, påpekes det at satsinger og tiltak i jordbruksavtalen skal bidra til å oppnå bærekraftsmålene. Regjeringen viste til den geopolitiske situasjonen og til at løsninger for matproduksjon og matsikkerhet derfor er viktig, samtidig som man også må styrke klima- og miljøarbeidet. I jordbruksavtalen er partene enige om å øke de målrettede klima- og miljøordningene betydelig. Det ble prioritert satsinger på vannmiljøtiltak som en oppfølging av tiltaksplan for Oslofjorden, og på kulturlandskap og utmarksbeite, jf. Jordbruksoppgjøret for 2022 (prop. 120 S (2021-2022)) Midler til kunnskapsutvikling ble også prioritert for å skaffe bedre forståelse av de påvirkninger og forbedringer jordbruket står for.

Fylkeskommunenenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025 og Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for Regionalt miljøprogram. I den regionale planen for landbruk i Troms er ett av hovedmålene økt satsning på klimatiltak. Strategidokumentet for Finnmark vektlegger matsikkerhet for å møte klimaendringer og hvordan det kan legges til rette for at landbruket i Finnmark kan møte den utfordringen.

1.2. Prosess

Statsforvalteren i Troms og Finnmark har oppnevnt ei arbeidsgruppe for arbeidet med rulleringa av miljøprogrammet. Gruppen hadde representanter fra fylkeskommunene, Sametinget, faglagene, kommunene og Statsforvalteren. Statsforvalterens representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet og utkast til forskrift for regionale miljøtilskudd i jordbruket i Troms og Finnmark ble sendt på seks ukers åpen høring, før det ble vedtatt av Statsforvalteren i Troms og Finnmark etter vinteren 2023.

2. Status

2.1. Jordbrukets betydning for miljøet

Jordbruket i Troms og Finnmark har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet, og jordbruk i et arktisk klima gir en rekke fortrinn i produksjonen som kommer miljøet til gode. Aktørene i jordbruket i Troms og Finnmark tar miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele regionen har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier med tanke på jordbruksaktivitet i både eldre og moderne tid. Kulturminnene i dette landskapet gir innblikk i Troms og Finnmarks tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann og det etniske mangfoldet vi har med samisk, kvensk og norsk kultur. Å bevare de kulturminnene og bygningsarven som vitner om tidsdybden og mangfoldet i driftsformer, er en viktig oppgave for utøvere og forvaltere innen jordbruket.

I Troms og Finnmark er det valgt ut fire områder som del av ordningen Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL) - Goarahat og Sandvikhalvøya i Porsanger, Skárfvággi/Skardalen i Gáivuona/Kåfjord Skallan-Rå i Kvæfjord og Skoltebyen i Neiden i Sør-Varanger. Det er Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet står bak satsningen. De utvalgte områdene er kulturlandskap i jordbruket med svært store kulturhistoriske og biologiske verdier. For å bevare Norge sine unike kulturlandskap, er dette en varig satsing, der skjøtsel av 49 (2022) unike kulturlandskap rundt om i landet, er sikret årlig finansiering. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er et unikt samarbeid mellom stat og bonde og mellom landbruk og miljø.

Jordbrukets kulturlandskap er i stadig endring, som et resultat av samfunnsendringer og endrede driftsformer. I Troms og Finnmark er gjengroing en av de viktigste miljøutfordringene når det kommer til å bevare det kulturlandskapet som setter sitt preg på regionen. Vi har også store utfordringer med å holde stier og ferdselsårer i hevd for å øke allmennhetens tilgang på friluftsarealer. Både for å sikre tilgjengelighet og for å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap, er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende.

Samfunnsendringer, utbygging av områder og intensivering av jordbruket gir også nye miljøutfordringer. Vegetasjonen i jordbrukets kulturlandskap er i endring, og både planter og dyr er avhengige av disse leveområdene. Endret bruk av naturområder utgjør en stor trussel mot det biologiske mangfoldet i Norge. I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet.

Jordbruket i seg selv kan være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. Utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag er mindre enn i resten av landet. Det er likevel grunnlag for å gjøre forbedringer og begrense utslipp der det er mulig.

I Troms og Finnmark er det mange steder utfordringer med mye avfall liggende omkring, som jern- og metallskrot, piggtråd i inn- og utmark, gamle bygningsmaterialer og landbruksplast. En del av avfallet kan være til fare for husdyr og ville dyr, annet avfall utgjør en forurensningsfare for omgivelsene.

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig i årene som kommer, særlig med tanke på effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket, og potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket. I Troms og Finnmark kan klimaendringer gi nye utfordringer for grovfôrproduksjon og husdyrhold. Mye tyder på at særlig vinterklimaet vil endres, til dels sterkt, og det vil påvirke overvintring av plantene. De siste årene har ustabil vær ført til betydelig skade på jordbruksarealene, særlig i Troms.

Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket, påvirket av faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

2.2. Søkertall for SMIL, regionale miljøtilskudd og produksjonstilskudd i jordbruket

Tabell 1. Søkertall for SMIL-tilskudd, regionale miljøtilskudd og produksjonstilskudd i jordbruket i Troms og Finnmark fra 2014-2021.

		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
SMIL	Troms	61	16	18	19	37	37	51	35
	Finnmark	53	32	35	18	27	34	44	26
Regionale miljøtilskudd	Troms	488	427	464	433	394	384	431	430
	Finnmark	113	113	109	101	96	102	128	132
Antall søkere produksjonstilskudd	Troms	966	920	908	879	864	841	842	829
	Finnmark	326	316	312	295	292	285	285	278

3. Hovedmål

Å styrke miljøarbeidet i jordbruket og synliggjøre jordbrukets miljøinnsats i Troms og Finnmark.

For å nå dette målet vil vi i programmet peke på viktige utfordringer knyttet til miljøtilstanden i jordbruket i Troms og Finnmark og legge frem strategier for å imøtekomme disse (kapittel 4). Det vil videre bli presentert tilskuddsberettigede tiltak tilpasset utfordringene (kapittel 5 og 6) og det gis føringer for tildeling av tilskuddsramme til kommunene og kommunenes forvaltning av ordningene slik at disse også er i tråd med utfordringene.

Mange av utfordringene vil ikke kunne løses ved bruk av tilskuddsmidler. Gjennom programmet har vi forsøkt å legge frem en felles forståelse av hva som kreves for at næring og forvaltning sammen skal kunne nå miljømålene.

4. Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark

Av Nasjonalt miljøprogram fremgår det åtte miljøtema som det er utarbeidet egne målsetninger for. Disse er kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, jord og jordhelse, tilgjengelighet og friluftslivsverdier, avrenning til vassdrag og kyst, plantevernmidler, utslipp til luft. Vi vil i det videre beskrive status for disse miljøtemaene i Troms og Finnmark, peke på utfordringer knyttet til disse og strategier for å imøtekomme utfordringene. Klima er et område det har blitt mer fokus på og som vi har valgt å gi en nærmere beskrivelse av. Økologisk landbruk er en miljøvennlig driftsform som vi også har omtalt i dette kapitlet.

Miljøtema som er omtalt i dette kapitlet:

- Kulturlandskap
- Kulturmiljøer og kulturminner
- Biologisk mangfold
- Jord og jordhelse
- Tilgjengelighet og friluftslivsverdier
- Forurensning i kulturlandskapet
- Klima
- Økologisk drift

4.1. Kulturlandskap

Mål: Vi vil ha et aktivt landbruk som gjennom sin aktivitet tar vare på kulturlandskapet

Kulturlandskapet har en *næringsmessig* verdi som areal for landbruksproduksjon i innmark og utmark. Kulturlandskapet er også lokalsamfunnenes ansikt utad, som møter turister og etterlater inntrykk. Det har dessuten en *estetisk* verdi for lokalbefolkningen, og gir trivsel og ferdselsmuligheter i nærområdene. Landskapets historikk og *kulturhistoriske* verdi er også en kilde til kunnskap, tilhørighet og identitet. Videre har kulturlandskapet en *biologisk* verdi med mangfold i dyre- og planteliv.

Det er nødvendig at verdiene i kulturlandskapet opprettholdes gjennom aktiv landbruksdrift. Jordbruksarealer og landskap av nyere dato har også stor verdi i det totale kulturlandskapsbildet i Troms og Finnmark.

Nedgang i jordbruket mange steder i regionen gjør at mye jordbruksareal ikke lenger blir slått og beitet, enten på grunn av beliggenhet, eller at arealene er små og ulønnsomme i drift. Slike arealer er heller ikke attraktive å leie. Dette fører til at åpne dyrka arealer gradvis gror igjen, først med

forskjellige ugras, senere med busker og kratt. Gjengroingshastigheten har i tillegg økt i de senere årene, slik at landskapet gror igjen raskere enn tidligere. Kulturlandskapet gror igjen langs veier og sjø, og landskapsbildet endres.

Gjengrodd mark krever opparbeiding ved rydding, grøfting, beitepuss eller pløying, og aktiv årlig skjøtsel ved slått eller beiting for å holdes i stand. For aktive gårdbrukere er det en utfordring at tilskuddene til kulturlandskapspleie ikke matcher den store innsatsen som legges ned i å holde landskapet åpent.

Beitedyr utfører effektiv pleie av kulturlandskapet både på utmarks- og innmarksbeiter, og i Troms og Finnmark er sau en betydelig bidragsyter særlig i utmarka. Opprettholdelse av sauetallet framover er vesentlig for å hindre gjengroing av utmarka i kyst- og fjordstrøk.

Fellestiltak mellom flere brukere gir positive effekter. Samarbeid effektiviserer arbeidet med tilsyn og sanking av dyra, minsker investeringsbehovet for den enkelte, og gir bedre muligheter for å opprettholde et passelig beitetrykk.

Beitebrukere opplever en del interessemotsetninger ved beiting. Det kan være utfordringer med rovvilt, fritidsbebyggelse, friluftsliv, lokalbefolkning, reindrift og biltrafikk. Rovviltbestanden har økt i deler av regionen, med store tap av husdyr på beite i flere områder. Behov for tilsyn og gjeting øker, og dette igjen medfører et større behov for gjeterhytter og ferdsel i utmark. Gjengroingen av kulturlandskapet i innlandsregionen må også ses i sammenheng med rovviltproblematikk.

Landbruksnæringa ser et behov for omforente løsninger for oppsetting av gjerder i områder med interesse motsetninger, enten det dreier seg om rovvilt, reindrift, hyttefelt eller lokalbefolkning. Dersom en ønsker beiting på gjengrodde arealer, krever også dette inngjerding for å opprettholde beitetrykk på et begrenset areal. Det kan også være behov for å finne alternative beiteområder med utmark eller brakklagt innmark, der interesse motsetningene er mindre.

Utfordringer

- Kulturlandskapet gror igjen
- Lønnsomhet ved å holde små og/eller vanskelig tilgjengelige arealer i drift
- Interesse motsetninger ved bruk av utmark
- Gjerdehold

Strategier

- Stimulere og tilrettelegge for bruk av gjengrodde arealer til slått og beite
- Stimulere til utleie/salg av vanhevd jord til aktive gårdsbruk
- Stimulering til bedre dreneringstilstand
- Samarbeid om fellestiltak på utmarksbeite
- Synliggjøre verdien av å holde jordbruksareal i drift, og bøndernes innsats for kulturlandskapet
- Øke kunnskapen om beitebruk - som fordeler ved beiting, beiterett i utmark og forebyggende tiltak i forbindelse med rovvilt
- Jobbe for å redusere interessekonflikter mellom beitebruk og andre interesser
- Stimulere til økt beitebruk på tradisjonelle beitearealer
- Stimulere til at ny teknologi, slik som «No fence», tas i bruk for å kunne målrette beitebruken
- Gjøre tilskuddsordningene for investering, vedlikehold og beitebruk i kulturlandskapet mer kjent.

Resultatmål

- Antall beitedyr i utmark har økt med 3 % i perioden
- Jordbruksareal i drift har økt
- Jordbruksdrift i ytre strøk opprettholdes

4.2. Biologisk mangfold

Mål: Vi vil bevare det biologiske mangfoldet i jordbruket

Store landskapsområder har blitt påvirket av tradisjonell jordbruksdrift over lang tid. Dette har gitt rom for at arter har tilpasset seg disse forholdene. Med nyere tids endringer i driftsform, gror jordbrukslandskapet igjen og bruk av gjødsel og sprøytemidler påvirker sammensetningen av arter. I dag er det bare fragmenter igjen av kulturlandskapet preget av tradisjonell jordbruksdrift her i landet. Disse er verdt å ta vare på både med hensyn til biologisk mangfold og opplevelsesverdien de gir. Med riktig skjøtsel av kulturmark kan vi videreføre gamle driftsformer, bevare ekstensive driftsformer og sikre biologiske verdier.

Det er et nasjonalt mål at naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres levedyktige bestander, og at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det mulig å sikre det biologiske mangfoldet.

Framgang i landbruket gjennom avl og foredling er avhengig av tilgang på genetisk variasjon. Tilgang på genetiske ressurser er også viktig for å tilpasse planter og dyr til nye vekstforhold, klimaendringer, nye og endrede plante- og dyresykdommer og for å øke produksjonen eller møte nye miljøkrav eller forbrukerønsker.

I dag er endret bruk av naturområder den største trusselen mot det biologiske mangfoldet i Norge. Utbygging av veier og hytteområder og produksjon av elektrisitet påvirker naturen. Flere arter som lever i kulturlandskapet står i fare for å forsvinne. Samla høsting av utmarksarealer har gått sterkt tilbake, noe som har ført til at vegetasjonen er i endring. Gjengroing fører til at det som før var lysåpne beiteskoger, artsrike beitevoller eller åpen hei- og engvegetasjon, ofte kan få en tett ungskog. Ca. 25 prosent av artene på den norske rødlista over truede og sårbare arter er knyttet til jordbrukets kulturlandskap.

I Troms og Finnmark er naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr av særlig stor verdi, og vi må aktivt jobbe for å bevare disse. Det biologiske mangfoldet knyttet til disse naturtypene er avhengig av at bruken fortsetter på en måte som sikrer gode levekår for artene. I kulturlandskap som gror igjen vil det ofte være nødvendig med tiltak som restaurering av områdene for å sette i stand igjen og sikre artsmangfoldet.

I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet. Disse artene er listet opp på Fremmedartslista. Tiltak for å hindre spredning er viktig i denne sammenhengen.

Aktiv jordbruksdrift bidrar til å bevare og fremme biologisk mangfold. Likevel er det utfordringer med slått for plantefloraen, slik at den som kultiverer marka må finne det «bærekraftige» nivået for artene man vil beholde.

En nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap ble gjennomført i perioden 1991-1994, for å fange opp større kulturlandskapsområder basert på biologiske, økologiske og kulturhistoriske verdier. Supplerende registreringer har også blitt gjennomført jevnlig i påfølgende år. Det er ment at alle registreringer av verdifulle kulturlandskap skal være registrert og tilgjengelig for alle i Miljødirektoratets nettportal Naturbase. En del av de registrerte naturområdene er ennå ikke lagt inn i Naturbasen, noe som gjør at informasjonen om verdifulle områder er lite tilgjengelig. Det kan også være behov for nyregistreringer av de områdene som ble registrert på 90-tallet. Det bør vurderes om verdien i noen av disse områdene er endret pga. langvarig gjengroing eller moderne drift i dag, sammenliknet med registreringstidspunktet.

Ulike husdyrraser er også en del av det biologiske mangfoldet. De er bærere av et genetisk mangfold som det er viktig å bevare for å sikre genetisk variasjon til avl og foredling. Det er også viktig å ta vare på variasjonen av husdyrraser som en del av vår kultur- og landbrukshistorie. En bevaringsverdig rase er en nasjonal rase med en populasjonsstørrelse som vurderes som truet eller kritisk truet. For husdyrsektoren er det viktigste tiltaket i bevaringsarbeidet å sikre store nok populasjoner av rasene slik at de er levedyktige over tid. I Troms og Finnmark har vi flere bevaringsverdige husdyrraser med sterke historiske røtter til regionen; nordlandshest/lyngshest, sidet trønderfe og nordlandsfe, steigarsau og spælsau.

Utfordringer

- Arter forsvinner fra jordbrukets kulturlandskap
- Kulturlandskap preget av tradisjonelle driftsformer forsvinner
- Spredning av arter fra fremmedlista
- Tap av husdyrraser med sterk tilknytning til regionen
- Liten allmenn kjennskap til verdifulle områder

Strategier

- Stimulere til tiltak som bidrar til å fjerne fremmedartslista arter fra kulturlandskapet og ta vare på de rødlista artene.
- Kartlegge nye områder for hekking og beiting av artene dverggås og sædgås på eller i tilknytning til jordbruksarealer, for å utrede en utvidelse av det geografiske området for tilskuddsordningen tilskudd til tilrettelegging av hekke og beiteområder for fugl (§12 i forskrift om regionale miljøtilskudd i jordbruket i Troms og Finnmark)
- Videreføre arbeidet med de prioriterte og utvalgte kulturlandskapene i landbruket (UKL-områder), andre kartlagte, verdifulle kulturlandskap og kartlegge nye områder
- Øke kunnskapen om gamle slåttetradisjoner og andre tradisjonelle driftsformer
- Bevare mangfold og variasjon i landskapsbildet, og verdifulle vegetasjonstyper og plantearter i kulturlandskapet
- Bidra til å bevare naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr
- Formidling og økt kunnskapsgrunnlag om riktig skjøtsel av viktige naturtyper
- Ta vare på populasjoner av gamle husdyrraser
- Gjøre tilskuddsordningene for bevaring av naturmangfoldet og fjerning av arter fra fremmedlista mer kjent.
- Vurdere om vi skal ta inn tilskudd til soner for ville pollinerende insekter i regionalt miljøtilskudd til neste planperiode. Videreutvikle frøsamling tilpasset vekstforholdene i nord.

Resultatmål

- Bestanden av husdyrraser med særlig tilknytning til Troms og Finnmark er økt
- Det er utarbeidet flere nye skjøtselsplaner med formål å bevare biologisk mangfold
- 10 nye områder er kartlagt som verdifulle kulturlandskap
- Tidligere kartlagte verdifulle kulturlandskap og kulturbetinga verdifulle naturtyper, skal være tilgjengelig i Naturbasen
- Økt utbredelse av rødlista arter
- Redusert utbredelse av arter fra fremmedlista i verdifulle kulturlandskap

4.3. Kulturmiljøer og kulturminner

Mål: Vi vil ta vare på jordbrukets kulturminner, bygningsarv og driftsformer

Gjennom arbeidet med miljø og kulturlandskap ønsker vi å sikre et representativt utvalg av kulturlandskap og kulturminner fra eldre tid, og sikre kulturhistoriske verdier tilknyttet landbrukseiendommer i Troms og Finnmark. Det er en nasjonal målsetting at «*tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres*». Hvert år forsvinner rundt én prosent av kulturminnene her til lands. Disse er uerstattelige. For hvert kulturminne som går tapt, mister vi viktig kunnskap om vår kultur og historie.

Etter Kulturminneloven er samiske kulturminner, også bygninger, fra 1917 eller eldre automatisk fredet. Ikke-samiske kulturminner som er fra før 1537 (reformasjonen) er også automatisk fredet. I tillegg er noen kulturminner fredet gjennom vedtak og forskrift. Sametinget har forvaltningsansvaret for de samiske, fredete kulturminnene og fylkeskommunen for de fredete ikke-samiske kulturminnene. Øvrige kulturminner, dvs. de som ikke er fredet, har kommunen forvaltningsansvaret for.

Det er imidlertid viktig med samarbeid på tvers av forvaltningsnivåene for å sikre en best mulig forvaltning av kulturminnene. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen veileder og hjelper til med å utarbeide nødvendige skjøtselsplaner etc. Sametinget kan bistå med kulturhistorisk informasjon om samiske kulturminner, og gi råd i forhold til skjøtselsarbeidet.

Ved istandsetting og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljøer skal arbeidet skje etter prinsipper som kulturminneforvaltningen legger til grunn. Det er viktig med god dialog med kommunen, fylkeskommunen og Sametinget, for at det skal legges til rette for fortsatt drift i områder med kulturminner.

Kulturminner og kulturmiljøer i Troms og Finnmark

Landskapet i Troms og Finnmark har gjennom alle tider, siden isen forsvant for mer enn 10 000 år siden, vært brukt av mennesker. Fortsatt finnes det mange spor i terrenget etter fortidas bosetting og tidligere tiders bruk av naturen. Dette kan være boplasser fra eldre steinalder, hustuffer fra yngre steinalder, gravrøyser og gårdshauger fra jernalder og middelalder og spor etter nyere tids utmarksaktiviteter. De tre stammers møte, med den kvenske, den norske og den samiske

bosettingen, er også viktige elementer i vår historie. Hver gruppe har satt sine spor i terrenget. Disse sporene er dagens kulturminner.

Svært mange av de bygningene og anleggene som vi i dag anser som verdifulle som kulturminner, er vitnesbyrd om landbrukets bosetning og driftsform. Mange typer spesialbygninger og anlegg er vitnesbyrd om det tradisjonelle nordnorske gårdsbruket, som sommerfjøs, møller, kombinasjonshus, torvsjåer, naust, røkeri og tjæremiler. Alt dette er viktige elementer i kulturlandskapet og verdt å ta vare på.

Setring er en driftsform med lange tradisjoner. Troms og Finnmark har ingen utpreget setertradisjon og det er derfor få setrer i regionen. Likevel utgjør de få setrene vi har, et viktig innslag i kulturlandskapet samtidig som de er bærere av kulturhistoriske verdier. Også bruken av sommerfjøs har vært en viktig del av det nordnorske landbruket, og var i bruk fra 1800-tallet til utpå 1970-tallet. Sommerfjøsset var plassert mellom innmarka og utmarka, og er et kjent innslag i den nordnorske gårdsbebyggelsen, også i sjøsamiske bosetningsområder. Sommerfjøsset er på mange måter den nordnorske setra.

Både samisk, kvensk og norsk jordbruk har satt sitt preg på kulturlandskapet, både på kysten og i innlandet. Det har fram til vår tid blitt drevet i kombinasjon med andre primærnæringer som reindrift, fjord- og laksefiske, utmarksbruk og ulike håndverk. Jordbruket er et sterkt element i de tradisjonelle kombinasjonsnæringene, og representerer en viktig næring og kultur også i dag. Fiskerbonden har vært sentral i den nordnorske historien, og de store fiskeriene, Lofotfiske og Finnmarksfiske, var viktige næringsveier for nordnorske bønder. Mannen var borte i lange perioder og kvinnene hadde hovedansvaret for gårdsdrifta.

Den kvenske befolkningen har hatt mye å si for framveksten av jordbruket i mange bygder i Troms og Finnmark. Kombinasjonsbruk har også preget den kvenske næringen, og særlig bruken av skogen og kunnskap knyttet til denne har vært viktig. Kulturminnene etter kvensk bosetning kan være for eksempel bygninger, landskapselementer som steingjerder og spor i utmark som tjæremiler og torvuttak. Mange av de kvenske kulturminnene er i ferd med å forsvinne fra landskapet. Siden de kvenske kulturminnene stort sett er yngre enn kulturminner som er vernet av fredningsgrensa på 1537, har disse kulturminnene ikke noe formelt vern, og det er desto viktigere å formidle kunnskap om disse og bidra til at grunneiere, lokalbefolkning og kommune ønsker å bevare dem.

Mange av kulturminnene ligger i jordbrukets kulturlandskap. Disse områdene er ofte ikke undersøkt i detalj med tanke på arkeologiske kulturminner og det blir ofte gjort nye funn i forbindelse med ny aktivitet og nye tiltak. Gjengroing er en stor utfordring for mange av de automatisk fredete kulturminnene (arkeologiske kulturminnene) som gjerne er strukturer som er vanskelig å se i landskapet- dette kan være hustufter, gravrøyser osv. Gjengroing medfører at slike kulturminner «forsviner» og de blir vanskelig å oppdage og gjenfinne. Dette øker faren for at de blir skadet eller ødelagt. Skjøtsel, slik som rydding av kratt og beiting, er viktig for at kulturminnene skal bli synlige i landskapet. Med god skjøtsel kan vi holde kulturminnene i hevd og dermed ta vare på en viktig del av vår kulturhistorie. Kulturminnemyndighetene har små økonomiske ressurser å bidra med til skjøtsel og vedlikehold av disse verdiene. Likevel finnes det betydelig fagkunnskap som allmennheten kan benytte seg av.

Gjennom de nasjonale satsningene Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) og Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er det valgt ut flere kulturlandskap i Troms og Finnmark. Utvalget skal bidra til å ta vare på kulturminneverdier, landskapsverdier og biologisk verdifulle landskap.

Bevaring av kulturminnene kan også være truet av dagens driftsform i jordbruket, som stadig krever mer areal. Store utvidelser, med store bygninger, gjødseltanker og tungt utstyr som gir større marktrykk, kan gjøre at kulturminner går tapt. Kunnskapsutveksling mellom næringa og forvaltningen er viktig for å finne gode løsninger på denne utfordringen.

Endring i driftsform gjør at praktisk kunnskap om tidligere tiders driftsformer er i ferd med å forsvinne. Eksempel på slik kunnskap kan være manuell slått og hesjing. Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og håndverk er en form for immaterielle kulturminner som er verdt å ta vare på. Betydningen av å ivareta tradisjonshandverk er også viktig for bygningsvern og istandsetting av bygninger. Eksempler er tjærebrenning, bruk av oppgangssag, løyping av never og stikking av torv til takteking.

Det er etterspørsel etter never til neverteking av tak og av godt, seintvokst (malmet) trevirke til ulike istandsettings og restaureringsprosjekter (både fra private, fra handverkere og museer). Dette er produkter som kan gi en god ekstraintekt til gårdbrukere og som kan tas ut i f.eks. i planlagte hugstfelt.

Innenfor landbruket er det mange driftsbygninger og våningshus som har gått ut av bruk, og kulturhistorisk viktige landbruksbygninger står dermed til nedfall. En del av bygningene og anleggene er viktig å bevare som vitnesbyrd på tidligere tiders driftsformer, og tilskuddsordninger som bidrar til istandsetting av bygninger og anlegg er et verktøy for å hindre nedfallet.

Andre bygninger ute av drift kan bedre ivaretas ved at de tas i bruk til nye typer formål og landbruksrelaterte næringer, for eksempel knyttet til gårdsbasert reiseliv. Her er det viktig med god dialog med planmyndigheter og kulturminnevernet for å finne gode løsninger både for næringsvirksomhet og kulturminneverdi.

En stor del av bebyggelsen i Nord-Troms og Finnmark ble ødelagt av okkupasjonsmaktens brenninger under andre verdenskrig, og derfor finner vi svært lite landbruksbebyggelse fra før andre verdenskrig i disse områdene. Etter krigen var gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms et stort samfunnsprosjekt. Gamle byggetradisjoner ble satt til side til fordel for funksjonelle løsninger og ensartede bygningstyper. Bebyggelsen fra gjenreisningstiden har preget landsdelen og bygningshistorien i Troms og Finnmark står derfor i en særstilling i Norge. Den karakteristiske bygningsarven kan vi best bevare gjennom den enkelte huseiers bruk og vedlikehold.

En del bygninger og anlegg vurderes som så viktige kulturminner at de gis juridisk vern gjennom Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Målet med bygningsvernet i Troms og Finnmark er å ta vare på et utvalg av bygninger oppført både før og etter krigen. For eksempel begynner gjenreisningsbebyggelsen å komme i fare ved for store utskiftninger. Det er et mål å spre informasjon om antikvarisk istandsetting og vedlikehold, slik at kulturminneverdien ikke svekkes.

Utfordringer

- Tap av kulturminner i jordbruket grunnet bl.a. gjengroing og moderne driftsformer
- Nå ut med informasjon om verdien av å ta vare på kulturminner
- Ta vare på UKL- og KULA-landskapene i regionen
- Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og tradisjonelt handverk er i ferd med å forsvinne
- Bygninger og anlegg som vitnesbyrd om tidligere driftsformer forfaller
- Kvenske kulturminner er i ferd med å forsvinne

Strategier

- Legge til rette for god dialog og kunnskapsutveksling mellom gårdbrukere og kulturminneforvaltningen for å hindre tap av kulturminner
- UKL- og KULA-områder skal særlig prioriteres med stimulerende tiltak
- Bevaring av kulturlandskap gjennom tradisjonelt landbruk og videreføre kunnskap om tidligere tiders driftsformer
- Gjøre grunneiere kjent med allerede registrerte kulturminner
- Gjøre tilskuddsordningene for skjøtsel og istandsetting av kulturminner og til antikvarisk restaurering av bygninger mer kjent
- Ta vare på tradisjonsbygg og byggeskikk som er særegen lokalt og regionalt
- Bygge opp kompetanse på bruken av tradisjonshåndverk og bruk av tradisjonelle materialer innen istandsetting av bygninger
- Godt samarbeid mellom kommune, Sametinget, fylkeskommunen og Statsforvalteren
- Særlig fokus på kvenske kulturminner som stort sett er for unge til å være automatisk fredet
- Sikre landbruksbygninger med kulturhistorisk verdi nytt liv ved at de tas i bruk til nye formål

Resultatmål

- Tap av fredete kulturminner, verneverdige bygninger og kulturminner som er utvalgt som verneverdige gjennom kommunale kulturminneplaner er redusert.
- Opprettholde jordbruksaktivitet i samiske og kvenske kulturlandskap
- Kulturminneforvaltningen har utarbeidet flere skjøttsplaner i samarbeid med bøndene
- Flere automatisk fredete kulturminner i landbruket gis jevnlig skjøtsel
- Økt kunnskap om og formidling av kvenske kulturminner i jordbrukslandskapet
- Økt kontakt/samarbeid og kunnskapsutveksling mellom bønder og kulturminneforvaltningen
- Regionalt viktige tradisjonsbygg og -anlegg i landbruket blir ivaretatt
- Økt søknadsmengde på tilskudd til skjøtsel og restaurering av kulturminner
- Økt utnyttelse av ekstraverdier i skogen til tradisjonelt byggemateriale
- Økt kunnskap om tradisjonshåndverk

4.4. Tilgjengelighet og friluftslivsverdier

Mål: Vi vil legge til rette for allsidig bruk av jordbrukets kulturlandskap

Friluftsliv er en del av norsk kulturarv. Det er et nasjonalt mål at alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen forøvrig. Tilgang til både utmarka, fjellet og sjøen begrenses imidlertid av den pågående gjengroinga. Vi har store utfordringer i å holde stier og ferdselsårer i kulturlandskapet i hevd for å øke allmennhetens tilgang til utferdsarealer. Vi har også ei utfordring i å ta vare på og gjøre tilgjengelig kulturlandskapselementer (f.eks. bygninger og kulturminner) som kan være viktige for allmennhetens opplevelse.

I Troms og Finnmark har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. I kulturlandskapet kan vi få innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk.

Troms og Finnmark har også tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og et etnisk mangfold med samisk, norsk og kvensk kultur.

Det å legge til rette for flerbruk av kulturlandskapet gir muligheter for økt verdiskaping i landbruket, som for eksempel gjennom tilbud innen turisme, Inn på tunet og utmarksbasert reiseliv. Landbruket sine beste støttespillere er folk som bruker og setter pris på kulturlandskapet, og som ser verdien av den innsatsen jordbruket gjør for å holde det i hevd.

Med tilrettelegging øker ofte ferdselen og dette kan medføre en del problemer i forhold til parkering, holde porter lukket og forstyrrelser for beitedyr. For å sikre flerbruken av kulturlandskapet, er det viktig å gjøre tilrettelegging slik at jordbruksdrift og friluftsliv kan fungere godt sammen.

Utfordringer

- Redusert tilgang til friluftsarealer for allmennheten grunnet gjengroing
- Konflikter knyttet til flerbruk av kulturlandskapet

Strategier

- Legge bedre til rette for hensiktsmessig flerbruk av jordbrukets kulturlandskap
- Tilrettelegge for adkomst til utferdsarealer, samtidig som landbrukets arealer blir ivaretatt
- Formidle at landbruket produserer miljøgoder og bidrar til å holde naturen og landskapet tilgjengelig og i god stand
- Gjøre de utvalgte kulturlandskapene mer kjent gjennom formidling og som flaggskip for kulturlandskap
- Gjøre tilskuddsordningene for etablering av stier skilting mm, og vedlikeholde og holde stier på innmark åpne, mer kjent.

Resultatmål

- Nytt og gammelt kulturlandskap er et viktig element i næringsutviklingsarbeidet
- Folk flest kjenner til regionens utvalgte kulturlandskap

4.5. Jord og jordhelse

Mål: Vi vil legge til rette for en god jordhelse i Troms og Finnmark, med lite tap av jord i form av partikler og organisk materiale, og øke moldinnholdet og lagring av karbon.

Nasjonalt program for jordhelse og ble ferdigstilt i 2020. Utredningen for programmet anslår at det i Norge i gjennomsnitt er tapt ca. 85 kg karbon per dekar per år de siste 70 årene.

Truslene mot matjorda og god jordkvalitet får nå økt oppmerksomhet. I tillegg til å svekke matjordas produksjonsevne, fører svekket jordkvalitet/jordhelse til økt avrenning av næringsstoffer, tap av biologisk mangfold og til CO₂-utslipp. Tap av organisk materiale har negativ effekt på matjordas evne til å holde på vann og næringsstoffer. Jordpakking som resultat av tyngre maskiner har også en negativ effekt på jordas dreneringsevne og gassutveksling, og reduserer derfor produksjonspotensialet. I Jordbruksavtalen 2021 ble det bestemt at jord og jordhelse skal inn som eget miljøtema i Nasjonalt Miljøprogram.

Tiltak som reduserer videre tap, bygger opp moldinnhold og gir økt mangfold i jordbiologien forventes å ha en positiv effekt på jordas motstandsdyktighet mot kraftig nedbør og tørke, og jordas evne til å lagre karbon. Tiltakene vil derfor også være effektive mot avrenning av næringsstoffer til vassdrag og redusere utslipp av klimagasser i form av lystgass.

Utfordringer

- I Troms og Finnmark har vi en overvekt av grovforproduksjon på flerårig eng, men samtidig mye vassjuk jord med jordpakking. Det er en stor andel av leiejord i fylket, slik at interessen for å investere i gode agronomiske tiltak på dyrkajorda trolig er lavere.

Strategier

- Gjøre tilskuddsordningene for jord og jordhelse mer kjent.
- Prioritere tilskudd til spredning av husdyrgjødsel med nedleggings-/nedfellingsutstyr og bruk av slangespredningsutstyr.
- Ha fokus på leiejordsproblematikk. Kommunene må ha en aktiv rolle i forvaltningen av driveplikten, og vurdere de driftsmessige løsningene i jordleiekontraktene.
- Vurdere mulige tiltak i regionale miljøtilskudd innen jord og jordhelse for planperiode fra 2027 og utover.
- Prioritere temaet i jord og jordhelse i Klima og miljømidlene for å skaffe mere kunnskap om temaet og aktuelle tiltak.

Resultatmål

- Jordbruksjord skal få forbedret jordhelse
- Redusere tap av jord i form av partikler og organisk materiale
- Øke moldinnholdet og lagre karbon
- Bedre agronomien gjennom en økt søknadsmengde på tilskudd til drenering av jordbruksarealer.

4.6. Forurensning i kulturlandskapet

Mål: Vi vil redusere forurensningen fra jordbruket

Avfallshåndtering

Private gårdstun og eiendommer utgjør en viktig del av Troms og Finnmarks kulturlandskap, og representerer en stor visuell og estetisk verdi, både for lokalbefolkning og tilreisende. Det finnes gårdsplasser som er ryddige og kan være forbilder, men det finnes også gårdstun med mye skrot liggende rundt omkring, som jern- og metallskrap, landbruksplast, gamle bygningsmaterialer m.m. Jordbruket genererer flere typer avfall, deriblant plast, fôrrester, halm, gummidekk og spesialavfall som rester av plantevernmidler og spillolje. Det er kommunene og private aktører som organiserer avfallshåndteringen. En del av avfallet utgjør en forurensningsfare med fare for avrenning til vann og vassdrag.

Det norske landbruket bruker over 12 000 tonn plastemballasje hvert år. Det er viktig at denne plasten samles opp og gjenvinnes slik at det ikke blir en kilde til forurensning. Plastrester fra rundballer er en type landbruksplast som ofte blir liggende igjen på rundballelagre langs jordene. Slike oppsamlinger er skjemmende for kulturlandskapet og er et godt synlig miljøproblem lokalt.

Med de lange avstandene vi har i Troms og Finnmark, og at det finnes få mottaksstasjoner, er det en utfordring å få til velfungerende ordninger for innlevering av avfall. Gårdbrukerne oppfatter dagens ordninger som kostbare. Terskelen for å kvitte seg med avfall kan dermed være litt høyere i Troms og Finnmark enn i andre deler av landet.

Gamle gjerder og piggråd i innmark og utmark utgjør en stor fare både for husdyr og ville dyr, og bør fjernes. Det er viktig å sikre tillatelse eller hjemmel til å fjerne gamle gjerder og piggråd som ingen tar ansvar for.

Velstelte gårder er et positivt innslag i kulturlandskapet. Gjennom økt bevissthet om avfallshåndtering og betydning av ryddige gårder, kan vi øke miljøverdien i jordbruket.

Vannforskriften

- Vannforskriften er Norges gjennomføring av EU's vanddirektiv.
- I samsvar med vannforskriften er det utarbeidet regionale forvaltningsplaner for helhetlig forvaltning og beskyttelse av våre vannressurser.
- Gjeldende forvaltningsplaner i Troms og Finnmark er godkjent for perioden 2022-2027.
- Vannforskriften og forvaltningsplanene sier at overflatevann skal ha minst god økologisk tilstand og god kjemisk tilstand.
- Miljømålene for vannforekomstene skal nås innen utløpet av planperioden.
- Miljømålene er forpliktende og innebærer at tilstand ikke kan forringes i vannforekomster der målene allerede er nådd, og at tilstand må forbedres i vannforekomster der miljømål ikke er nådd.
- Det er nødvendig å gjennomføre avbøtende tiltak der miljømål ikke er nådd.
- Det kan være nødvendig å gjennomføre forebyggende tiltak for å beskytte mot forringelse selv om miljømål er oppfylt
- Der jordbruk helt eller delvis bidrar til at miljømål ikke blir nådd, er det jordbrukets ansvar å gjennomføre nødvendige tiltak.

Husdyrgjødsel

Husdyrgjødsel er en ressurs som må tas godt vare på. Alle gårdsbruk skal ha en plan for bruk av husdyrgjødsel. Planen er et viktig redskap og utarbeides for den enkelte gård og på grunnlag av jordprøver. Det er viktig å bevisstgjøre til aktiv bruk av gjødselplanen.

Husdyrgjødsel kan bare spres på godkjent spredeareal, dvs. på fulldyrka mark. Ønsker man å spre på annet areal, må man søke om dispensasjon. Dette blant annet fordi regelmessig spredning på gammel kulturmark kan endre vegetasjonen og redusere/endre det biologiske mangfoldet.

Spredetidspunkt er av stor betydning for risiko for avrenning til nærliggende vannforekomster og for utnyttelsen av næringsstoffer til plantevekst. I *forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav* står det at: *"spredning uten nedmolding på eng og annen grøde bør gjøres så tidlig i vekstsesongen at det er mulighet for betydelig gjenvekst som høstes eller beites"*. Til tross for dette blir det på mange gårdsbruk spredd husdyrgjødsel sent i sesongen. Dette har ofte sammenheng med kapasitet på gjødsellagre. Det er imidlertid viktig å oppfordre til tidlig spredning for å redusere risiko for avrenning og øke utnyttelsen av næringsstoffer i gjødsel. Å blande husdyrgjødsel med jorda (nedmolding) enten direkte eller rett etter spredning, er også en måte å redusere avrenning på og til å bedre utnyttelsen av næringsstoffene i gjødsel.

God bruk og håndtering av husdyrgjødsel slik som spredning til rett tid og nedmolding, bidrar også til redusert utslipp av klimagasser.

Teknologi for separering av flytende gjødsel fra den faste fraksjonen er under utvikling. Med det kan man spre den tyngre våtfraksjonen nært driftssenteret, for eksempel med slangspreder, og den tørre fraksjon kan transporteres til arealer som ligger lengre unna. På den måte kan man spare miljø og økonomi for transport og redusere belastning på jorda.

Bruk av sprøytemidler

Det kjølige klimaet gjør at jordbruket i Troms og Finnmark er mindre utsatt for skadedyr enn det som er tilfelle lengre sør. Det bidrar til en miljøvennlig bærekraftig produksjon med lite bruk av sprøytemidler.

Ugress vokser derimot godt også her og ved dyrking av radkulturer som potet og grønnsaker er det særlig viktig å få bukt med dette for å optimalisere produksjonen. Det kan være vanskelig å finne herbicider som er egnet til å få bukt med ugresset - det er etter hvert få herbicider som er tillatt bruk. I en bærekraftig sammenheng og satsing på produkter med arktisk kvalitet, er det viktig å se etter mer miljøvennlige måter å få bukt med ugresset på, slik som mekanisk ugressbekjempelse.

Utfordringer

- Avfallshåndtering på gårdsbruk, særlig knyttet til landbruksplast
- Sen spredning av husdyrgjødsel
- Redusere utslipp av fosfor, ammoniakk og klimagasser
- Ugressbekjempelse

Strategier

- Fokuserer på alternativer til rundballeplast
- Sikre reell mulighet for levering av landbruksplast og annet landbruksavfall
- Redusere bruk av dispensasjon for sen spredning av husdyrgjødsel
- Sikre rett dimensjonering av gjødsellager ved utbyggingsbruk
- Finne anvendelsesområder for overskudd av husdyrgjødsel (ex biobrenselanlegg)
- Bidra til utvikling av teknologi for miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel
- Ta i bruk mekaniske former for ugressbekjempelse
- Øke kunnskapen om forurensede vassdrag påvirket av jordbruksdrift i Troms og Finnmark
- Oppfordre gårdbrukeren til fangdammer, og andre økologiske rensetiltak og miljøplantinger
- Oppfordre til utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg i tilknytning til forurensa vassdrag
- Jobbe for å sikre god og miljøvennlig oppbevaring av midlertidig lagret landbruksavfall på gårdsbruk
- Gjøre tilskuddsordningene for avfallshåndtering, utslipp til vann og alternativer til bruk av sprøytemidler mer kjent.
- Ha fokus på å redusere visuell forurensing. Holdningsskapende arbeid for å rydde i jordbrukslandskapet.

Resultatmål

- Antall dispensasjoner for sen spredning av husdyrgjødsel har gått ned
- Økning i antall søkere om tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel
- Husdyrgjødselressursen utnyttes på en mer klimavennlig måte
- Økning i antall søkere på tilskudd til mekanisk ugressbekjempelse
- Økning i mengde landbruksavfall levert til godkjent mottak

- Bedret miljøstatus for vassdrag påvirket av forurensning fra jordbruket

4.7. Klima

Mål: Vi vil at jordbruket i Troms og Finnmark skal ta sin del av ansvaret for å redusere utslipp av klimagasser

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig de kommende år, særlig innenfor to hovedområder;

- effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket
- potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket

Utslipp fra jordbruket utgjør om lag åtte prosent av Norges totale klimagassutslipp, ifølge Miljødirektoratet. Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat.

Det er i stor grad naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippene fra jordbruket påvirkes derfor av naturlige faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

Det er likevel flere tiltak som kan bidra til å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Drift av jordbruksarealene er med og påvirker hvor mye klimagasser som slippes ut fra jordbruket. God agromoni er derfor et godt klimatiltak. God dreneringstilstand i jorda reduserer for eksempel tap av klimagasser til luft. Det har lenge vært et etterslep på drenering av jordbruksjord i Troms og Finnmark. De siste årene er dette temaet blitt satt på dagsordenen. Det er blant annet jobbet med kompetanseheving i alle ledd. I 2013 ble det innført ei nasjonal tilskuddsordning til drenering av jordbruksjord. Det har bidratt til noe økning i antall gjennomførte dreneringstiltak. I 2017 og i 2022 ble tilskuddssatsen økt og det er håp om at det kan være med å bidra til at mer jord blir drenert og på den måten blant annet reduserer tapet av klimagasser.

Jordarbeidingsrutiner som gir liten risiko for jordpakking er at annet agromonitiltak som er med og reduserer utslippene av klimagasser til luft.

God håndtering av husdyrgjødsel gjennom rask nedmolding, mindre kontakt mellom husdyrgjødsel og luft ved spredning og riktig lagring bidrar også til å få ned utslippene av klimagasser. Miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel er nærmere omtalt i kapittel 5.6.

Produksjon av biogass er et målrettet og effektivt klimatiltak som reduserer utslippene fra håndtering av husdyrgjødsel og kan erstatte annen fossil energi. Det er i dag mulig å få investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til etablering av biogassanlegg. Det er likevel etablert få anlegg, noe som henger sammen med dårlig lønnsomhet. Det står mer om dette i *Regionalt skog- og klimaprogram*.

Redusert jordarbeiding er at agromonisk tiltak som kan bidra til å øke opptaket av karbon i jorda og må avveies opp mot behovet for jordarbeiding for bedre kvalitet på avlingene.

Viktigheten av god agronomi og betydning for miljøet, verdiskaping og matproduksjonen er nærmere omtalt i *Regionalt næringsprogram* pkt 4.4 og *Matjordprogrammet* pkt 5.5.

I tillegg skjer det en rivende utvikling innenfor teknologi, som elektrifisering av landbruksutstyr, robotisering og presisjonsutvikling innenfor for eksempel såing og ugrashåndtering.

Utfordringer

- Redusere utslipp av klimagasser fra jordbruket uten at det går på bekostning av matproduksjonen
- Øke binding av CO₂ i jordbruket

Strategier

- Riktig lagring og bruk av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 6.6)
- Fokus på god agronomi – særlig drenering
- Arbeide for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 6.6)
- Ta i bruk fornybart drivstoff til landbruksmaskiner
- Etablere flere biogassanlegg
- Gjøre tilskuddsordningene for klimatiltak mer kjent.

Resultatmål

- Økt søkning på tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel
- Økning i antall tilsagn om tilskudd til drenering
- Det er etablert flere biogassanlegg på gårdsbruk

4.8. Økologisk drift

Mål: Vi vil at økologisk jordbruk skal bidra til at jordbruket i Troms og Finnmark blir mer miljøvennlig og bærekraftig

Satsingen i økologisk landbruk er blant annet begrunnet i at det tas ekstra miljøhensyn i produksjonen, både med hensyn til dyrevelferd og mer miljøvennlige driftsmåter. Kunnskap og erfaringer fra økologisk landbruk blir brukt i den konvensjonelle jordbruksproduksjonen og på den måten kan økologisk produksjon bidra til et mer miljøvennlig jordbruk på generell basis.

Økologiske driftsformer har også positiv betydning for naturmangfoldet. Dyrking uten bruk av plantevernmidler og kunstgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold.

I siste jordbruksmelding Meld.St.11 *Endring og utvikling*, er Regjeringen gått bort fra et tallfestet mål for økologisk jordbruk. Det blir lagt til grunn at utviklingen innen økologisk produksjon og forbruk skal være etterspørselsdrevet.

Utviklingen innenfor salg av økologiske produkter har de siste 3-5 årene hatt en markant økning, noe som dermed gir muligheter for bønder som vil produsere økologisk.

Landbruket i Troms og Finnmark har åpenbare fordeler i økologisk produksjon på grunn av at klimaet gir et lavt smittepress av sykdommer og skadepress på plantene, samt mindre problemer med ugress

enn lenger sør i landet. Klimaet gir imidlertid utfordringer andre veien, med utfordringer med å produsere økologisk fôr.

Strategier for utvikling av det økologiske landbruket i Troms og Finnmark fremgår av Regionalt næringsprogram.

5. Miljøinnsats på tre nivåer

Jordbrukets miljøinnsats består av planverk på tre nivåer:

- Nasjonalt miljøprogram
- Regionalt miljøprogram
- Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

En desentralisert forvaltning som dette, med virkemidler fordelt på ulike nivåer, gjør at forvaltningen er fleksibel og gir rom for at tiltakene kan differensieres ut fra hvor utfordringene er størst. Dette muliggjør en målretting av innsatsen og treffsikkerhet i forhold til lokale miljøutfordringer.

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram, som areal- og kulturlandskapstilskuddet og beitetilskuddene, skal bidra til at det norske jordbruksarealet holdes i hevd.

De nasjonale og regionale virkemidlene er innrettet med årlig godtgjørelse for spesifisert drift og skjøtsel, hvor innsatsen gjentas. De kommunale SMIL-midlene er engangsstøtte, til investeringer og istandsetting.

Figuren under illustrerer hvordan tilpasningen av de ulike ordningene skal bidra til å nå ulike miljømål, eksemplifisert gjennom kulturlandskap.

Figur 1: Eksempel på ordninger for landskapspleie (kulturlandskap) Figuren viser et eksempel på hvordan miljømål og tilknyttede ordninger går fra å være generelle til mer spesielle. SMIL er en kommunal ordning for spesielle miljøtiltak i jordbruket, RMP er regionale miljøtilskudd og AK er nasjonalt areal- og kulturlandskapstilskudd.

5.1. Regionale virkemidler og miljøprogram

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Regionale miljøtilskudd skal bidra til gjennomføring av miljøtiltak i jordbruket som er tilpasset regionale ulikheter i driftsforhold, miljøutfordringer og prioriteringer med sikte på å opprettholde kulturlandskapet, ivareta kulturminner, bidra til økt

biologisk mangfold, redusere avrenning fra jordbruket, bærekraftig bruk av plantevernmidler og redusere utslipp til luft.

Regionalt miljøprogram er primært et grunnlag for å forvalte generelle økonomiske virkemidler som tildeles Statsforvalterne som en årlig ramme fra Landbruksdirektoratet. Regionalt miljøprogram skal i tillegg avklare kriterier for fordeling av økonomiske virkemidler som Statsforvalteren skal fordele til kommunene (SMIL, dreneringstilskudd, tilskudd til tiltak i beiteområder og UKL).

Av nasjonalt miljøprogram fremgår det et sett med tiltak som det kan gis regionale miljøtilskudd til. Fylkene velger hvilke av disse tiltakene som skal gjelde i sitt fylke ut fra regionale prioriteringer. Tiltak i regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark for programperioden 2023-2026 er listet opp i kapittel 6.

Utover regionale miljøtilskudd forvalter Statsforvalteren følgende tilskuddsordninger innenfor miljø- og klimaområdet: deler av ordningen utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) og Klima- og miljøprogrammet (KMP) – regionale prosjekter.

Sametinget har tilskuddsordning for samiske kulturminner, der Sametinget kan gi tilskuddsmidler til bygningsvern, utarbeidelse av skjøtelsesplaner, skjøtselstiltak og tilrettelegging. Sametinget er også involvert i arbeidet med UKL- og KULA-landskap i regionen, men midlene til dette arbeidet forvaltes av Statsforvalteren.

5.1.1 Klima og miljøprogrammet - regionale prosjekter

Alle som arbeider med kunnskapsutvikling eller kunnskapsformidling om klima og miljø i jordbruket kan søke om prosjektmidler. Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikken mål for klima og miljø ved å gi tilskudd til prosjekter og informasjonstiltak.

Formål

Målene for Klima- og miljøprogrammet er å bidra til:

- at produksjon av mat skal foregå med god ressursbruk og minst mulig forurensning, klimagassutslipp og tap av naturmangfold.
- å øke landbrukets miljøbidrag, som kulturlandskap, naturmangfold, binding av karbon og produksjon av biogass.
- å tilpasse agrobiologi og dyrkingssystem til endrede klimaforhold, med sikte på å opprettholde eller øke matproduksjonen og ivareta produksjonsressursene.

De regionale midlene forvaltes i tråd med de nasjonale retningslinjene. Prosjektene skal imøtekomme ett eller flere av følgende kriterier:

- Bidra til at eksisterende eller ny kunnskap raskt når ut til næringsutøvere.
- Bidra til oppdatert kunnskap for rådgivning og forvaltning.
- Bidra til å informere om jordbrukets miljøinnsats til samfunnet forøvrig.

Det kan gis støtte til praktisk rettet kunnskapsutvikling, utredninger og informasjonstiltak rettet mot næringsutøvere, rådgivere, forvaltning og allmenheten.

Faglige prioriteringer

Tilsvarende som for tilskudd til nasjonale prosjekter omhandler programmet seks fagtemaer.

- Klimatilpasning

- Klimagassutslipp
- Jord
- Naturmangfold og kulturverdier i kulturlandskapet
- Forurensing til vann, jord og luft
- Økologisk landbruk

Prioriteringer av miljøtema i planperioden:

Ved større omsøkt tilskuddsbeløp enn tilgjengelig ramme skal Statsforvalteren prioritere fagtemaet jord og forurensing til vann, jord og luft i perioden 2023-2026, jfr kap 4.5.

5.1.2 Konfliktdependende tiltak reindrift jordbruk

Formålet med de konfliktforebyggende tiltakene er å redusere konflikter mellom reindrift og jordbruk, samt andre berørte parter.

Statsforvalteren i Trøndelag har nasjonalt ansvar for tilskuddsordningen konfliktforebyggende tiltak, og forvalter tilskuddsmidlene for hele landet. Tilskuddsordningen finansieres med midler fra reindriftsavtalen (50%) og midler fra jordbruksavtalen (50%).

Tilskudd gis som regel til bygging av gjerder som verner innmarks areal, kulturbeite, plantefelt og bebygde områder mot reinbeiting. Under spesielle forhold kan tilskudd gis til andre tiltak, som vil virke konfliktdependende mellom reindrift og andre parter.

Kommunens rolle ved søknad om midler til konfliktforebyggende tiltak

Før søknaden om tilskudd behandles hos Statsforvalteren i Trøndelag, så må det foreligge en landbruksfaglig uttalelse fra kommunen. Jfr § 3 i forskrift om tilskudd til konfliktdependende tiltak er det vilkår om at arealet som gjerdes inn skal holdes i hevd. Det forventes at kommunen vurderer det landbruksfaglige behovet for tiltaket og vurderer om området vil bli holdt i hevd jfr §3 i forskrifta.

Videre må kommunen sjekke ut om det er kommunale bestemmelser/planverk som gjør at det er behov for å stille andre vilkår. Hvis gjerdet planlegges i utmark må kommunen vurdere om tiltaket kommer inn under PLB-loven, evnt om det er behov for høring.

5.1.3 Tilskudd til regionale tilretteleggingstiltak i landbruket

Regionale tilretteleggingsmidler (RT) skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer, herunder utvikling av økologisk jordbruk. Midlene går til utviklings- og kompetansehevende tiltak, samt mobiliseringstiltak. Aktuelle søkere er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk som skal utrede eller legge til rette for næringsutvikling. Fylkeskommunene forvalter midlene.

5.1.4 Bærekraftig matproduksjon og landbruk i nord

I Jordbruksavtalen 2022 ble det besluttet en forsterket satsing på bærekraftig matproduksjon og landbruk i nord. Midlene forvaltes av fylkeskommunene.

5.2. Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

Kommunene forvalter miljøtilskuddsordningene SMIL, drenering av jordbruksjord, tilskudd til tiltak i beiteområder, utvalgte kulturlandskap i jordbruket og regionale miljøtilskudd i jordbruket som inkluderer tilskudd til drift av beiteområder.

5.2.1 Spesielle miljøtiltak i jordbruket - SMIL

Regionalt miljøprogram skal gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategiene for spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Hver kommune har egne tiltaksstrategier for ordningen. De kommunale strategiene beskriver utfordringer, lokale behov og mål for landbrukets miljøinnsats. Tiltaksstrategiene skal utarbeides i samråd med faglagene og Statsforvalteren, og bør sendes på en høringsrunde til faglagene, Statsforvalteren og kulturminnemyndighetene hos fylkeskommunen og sametinget.

Tilskudd til SMIL gis til tiltak som går utover det som kan forventes som vanlig jordbruksdrift. Et hovedmål er å ta vare på natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, samt redusere eller hindre forurensning fra jordbruket.

Ordningen med spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er spisset mot natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, og forvaltes av kommunene. Ordningen fungerer som en engangsstøtte til investeringer og tilskudd.

Det er en forventning om økt innsats for bevaring av naturmangfold, klimarelaterte tiltak og reduksjon av forurensning i tiden som kommer. Slike formål har noen særtrekk i form av at de ønskelige prosessene er svært langsomme, mens uønskede prosesser kan gå relativt raskt. Å oppnå en ønsket utvikling kan kreve jevn innsats over tid, mens forsømmelser kan sette systemet i revers og innsatsen raskt gå tapt. Tiltak for biologisk mangfold forankres derfor fortrinnsvis gjennom flerårige skjøtselsplaner.

Framover vil det også være aktuelt å se miljøprogramsatsingen sterkere i sammenheng med tilskuddsordningene for utvalgte naturtyper og prioriterte arter, samt midlene til vern og sikring av fredede og andre særlig verdifulle kulturmiljø og landskap. Disse ordningene forvaltes av Statsforvalterens miljøvernavdeling og kulturminnemyndighetene.

Forvaltningsansvaret for SMIL ligger hos kommunene. Statsforvalteren mottar årlig midler fra Landbruksdirektoratet gjennom jordbruksavtalen, og fastsetter retningslinjer for fordeling av disse til kommunene. Et hovedmål med ordninga er å få en best mulig målretting av innsatsen og tiltakene, på bakgrunn av lokale miljømessige behov, utfordringer og målsetninger.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket kan være:

1. Tilskudd til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter
2. Tilskudd til kulturlandskapstiltak og forurensningstiltak
 - a. Kulturlandskapstiltak
 - i. Tiltak som ivaretar biologisk mangfold og gammel kulturmark, og som tilrettelegger for økt biologisk mangfold.
 - ii. Tiltak som tilrettelegger for større tilgjengelighet og opplevelser i landskapet, og som holder verdifulle områder åpne
 - iii. Tiltak som ivaretar kulturminner og kulturmiljøer, inkludert verneverdige bygninger gjennom skjøtsel, vedlikehold og istandsetting. Ordningen skal ivareta kulturmiljøet og bygningenes kulturhistoriske verdi. Tiltak skal gjøres etter faglige råd fra regional kulturminneforvaltning.
 - b. Forurensningstiltak
 - i. Utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg, herunder graving av åpen kanal til erstatning for eksisterende lukka bekk eller avløp (gjenåpning av bekkelukkinger). Kommunene må vurdere om det kan være automatisk fredete kulturminner i de omsøkte områdene.

- ii. Fangdammer, andre økologiske rensetiltak og miljøplantinger
- iii. Omlegging fra drift med åpen åker til mer miljøvennlig og ekstensiv planteproduksjon på spesielt erosjonsutsatte arealer
- iv. Særskilte bygningsmessige miljøtiltak i eller i tilknytning til eksisterende driftsbygning eller driftsopplegg
- v. Andre tiltak

Grunnlaget for bruk av kommunale virkemidler til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er Landbruks- og Matdepartementets *"Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket"*, «Forskrift om endring av forskrift 4. februar 2004 nr. 448 om tilskudd til spesielle tiltak i jordbruket», sist endret 21.12.2020.

I jordbruksavtalen fra 2017 kom det med at SMIL-midler kan benyttes til å bekjempe og hindre spredning av fremmede skadelige arter. I 2017 ble også forskriften endret til at tilskudd kan innvilges foretak der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen som eies av foretaket, selv om foretaket selv ikke er berettiget produksjonstilskudd. Utover dette er det bare foretak som er berettiget produksjonstilskudd som kan søke.

Fra jordbruksoppgjøret i 2018 har det blitt inkludert i ordningen muligheten for å få tilskudd til å tette eksisterende gjødsellagre. For nye gjødsellagre kan det søkes om tilskudd fra Innovasjon Norge.

Statsforvalteren skal bidra til at kommunene prioriterer tiltak med god miljøeffekt. Klimatiltak skal prioriteres. Statsforvalteren skal sørge for en aktivitetsfremmende forvaltning av midlene. Kommuner med god måloppnåelse, gjennomføringsevne og tiltaksstrategier der SMIL og RMP sees i sammenheng, skal prioriteres.

Rammen for SMIL i Troms og Finnmark har ligget på totalt ca. kr. 4 mill. årlig siden 2005.

Til grunn for Statsforvalterens tildeling av rammemidler til kommunene innenfor SMIL-ordningen vektlegges følgende punkter:

- Kommunale retningslinjer/tiltaksstrategiene – tilpassing til lokale miljøutfordringer (behov, mål, tiltak) samt miljøutfordringene beskrevet i RMP
- Kommunens årlige rapportering om bruk av midlene samt synliggjøring av behov for påfølgende år (aktivitetsrapport og budsjett)
- God måloppnåelse mht. tildeling av midlene (jf. tiltaksstrategiene)
- Kommunens landbruksmessige betydning
- Områder med mye kartlagte og verdifulle natur og kulturminneverdier
- Områder med store forurensningsproblemer
- Føringer i årlig tildelingsbrev til Statsforvalteren

Kommuner som har gode tiltaksstrategier og som følger opp kravene om rullering av tiltaksstrategiene, samt kravene til god rapportering og god måloppnåelse, vil bli prioritert ved tildeling av midler. Det kan gis tilskudd til gode søknader fra kommuner som ikke har oppdaterte tiltaksstrategier dersom det er ledige midler tilgjengelig.

Tiltaksstrategiene skal inneholde følgende punkter:

- Hovedutfordringer i landbruket med hensyn til forurensning og kulturlandskap
- Beskrivelse av mål og hvilke områder som prioriteres, med begrunnelse
- Tiltaksstrategien skal også inneholde tilskuddsprosent og krav til egenandel for de ulike ordningene
- Retningslinjer for prioriteringer mellom søknader

- Det bør planlegges en helhetlig virkemiddelbruk som er tilpasset de lokale utfordringene
- Beskrivelse av hvordan kommunen planlegger å informere gårdbrukerne om de ulike tilskuddsordningene, og hvordan de vil prioritere bruken av midlene.

5.2.2 Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Tilskudd til drenering av jordbruksjord ble gjeninnført i 2013. Drenering bidrar til å øke produktiviteten av arealene og reduserer således utslippene per produsert enhet. Godt drenert jord slipper dessuten ut mindre lystgass enn vannmettet jord. Drenering er et godt klimatilpasningstiltak. God drenering reduserer faren for erosjon fra jordbruksarealer og bidrar på den måten til god vannkvalitet og et godt vannmiljø.

Jordbruksavtalen setter av midler til fylkene etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til andre arealer (gras). Statsforvalteren fordeler tilskuddet til kommunene som selv setter søknadsfrist. Vedtak om tilskudd fattes av kommunen, Statsforvalteren er klageinstans.

Tilskudd kan gi til foretak som drenerer et tidligere grøftet jordbruksareal eller planerte arealer. Det gis tilskudd til systematisk grøfting, profilering, omgraving på myr, annen usystematisk grøfting og avskjæringsgrøfting.

Kommunene må vurdere om det kan være automatisk fredete kulturminner i de omsøkte områdene.

Til grunn for Statsforvalterens tildeling av rammemidler til kommunene innenfor tilskudd til drenering av jordbruksjord vektlegges følgende punkter:

- Kommunens årlige rapportering om bruk av midlene samt synliggjøring av behov for påfølgende år (aktivitetsrapport og budsjett)
- Gjennomføringsevne, framdrift og resultatoppnåelse.
- Størrelse på potet og grønnsaksproduksjon i kommunene
- Områder med dårlig jordkvalitet prioriteres
- Kommunens landbruksmessige betydning
- Føringer i årlig tildelingsbrev til Statsforvalteren

5.2.3 Tilskudd til tiltak i beiteområdene

Tilskudd til tiltak i beiteområder skal legge til rette for best mulig utnyttelse av beite i utmark, redusere tap av dyr på utmarksbeite og fremme fellestiltak.

Det kan gis tilskudd til:

- Faste installasjoner (inntil 50% av godkjent kostnadsoverslag)
- Utstyr knyttet til beitebruk i utmark (inntil 50 % av godkjent kostnadsoverslag)
- Elektronisk overvåkingsutstyr (inntil 70 % av godkjent kostnadsoverslag)
- Tidsbegrensede planleggings- og tilretteleggingsprosjekter (inntil 70 % av godkjent kostnadsoverslag)

Tilskudd kan gis til lag eller foreninger som er registrert i enhetsregisteret, som har næringsmessig beitedrift og som iverksetter investeringstiltak og/eller planlegger tilretteleggingstiltak i beiteområder. I områder der det ikke ligger til rette for samarbeid kan landbruksforetak som mottar produksjonstilskudd få tilskudd.

Det er kommunene som prioriterer søknadene og innvilger tilskudd. Som grunnlag for prioriteringene skal kommunene fastsette lokale retningslinjer innenfor rammen av forskriften og tilhørende

rundskriv. De lokale retningslinjene skal fastsette hvilke tiltak som vil bli prioritert ut fra hva som er formålstjenlige tiltak for utmarksbeitinga i kommunen.

Retningslinjene kan også inneholde timesatser for eget arbeid som kan legges til grunn for kostnadsoverslag for tiltakene, og tilskuddsandel til ulike typer tiltak ut fra hva som vurderes som mest formålstjenlige tiltak ut fra regionale og lokale forhold.

Kommunen kan vektlegge søkers egenfinansiering (målt i kroner eller egeninnsats) som et kriterium for prioritering av søknader. Dersom kommunen velger å gjøre dette, må det framgå i de lokale retningslinjene.

Retningslinjene bør ses i sammenheng og koordineres med tiltaksstrategien for Spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL), da det kan være aktuelt med tiltak som kan falle inn under begge ordninger.

Retningslinjene kunngjøres i tilknytning til kommunens årlige utlysning av midler på ordningen. Kommunen skal lyse ut midlene og fastsette søknadsfrist. Utlysning med søknadsfrist skal kunngjøres på kommunens nettside.

Til grunn for Statsforvalterens tildeling av rammemidler til kommunene innenfor tilskudd til tiltak i beiteområder vektlegges følgende punkter:

- Kommunale retningslinjer/tiltaksstrategi
- Kommunens årlige rapportering om bruk av midlene samt synliggjøring av behov for påfølgende år (aktivitetsrapport og budsjett)
- Godmåloppnåelse mht. tildeling av midlene jfr retningslinjene/tiltaksstrategiene
- Størrelse på beitenæringen i kommunene
- Tapstall, områder med størst tap prioriteres
- Føringer i årlig tildelingsbrev til Statsforvalteren

5.2.4 Utvalgte kulturlandskap UKL

Tilskudd til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en tverrfaglig, felles satsing mellom Landbruks og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet. Satsingen skal sikre viktige verdier knyttet til landskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, herunder sikre langsiktig skjøtsel og drift. I denne satsingen har landbruks-, natur- og kulturmiljøforvaltningen gått sammen om å gi bonden og andre drivere i områdene tilskudd for å ta vare på kulturlandskapet. Arbeidet med å velge ut områder startet tilbake i 2009. I 2022 viser 49 områder mangfoldet av norske jordbrukslandskap, og ordningen utvides med to områder til i 2023.

Områdene skal gi en best mulig nasjonal representativitet med hensyn til landskapstyper, driftstilpasninger og geografisk spredning. De skal også gi allmennheten kunnskap og opplevelser om vår jordbrukshistorie, være en ressurs for verdiskaping for eier/bruker og referanseområder for forvaltning og forskning knyttet til tradisjonelle jordbrukslandskap. Tilskudd skal tildeles i henhold til forskrift og til planene for området.

I Troms og Finnmark har vi fire UKL-områder: Skallan-Rå i Kvæfjord, Skardalen i Kåfjord, Goarahat – Sandvikhalvøya i Porsanger og Skoltebyen i Neiden.

Til grunn for Statsforvalterens tildeling av rammemidler til kommunene innenfor utvalgte kulturlandskap vektlegges følgende punkter:

- Områdenes forvaltningsplaner

- Variasjoner i behovene fra år til år, sammen med hensyn til forutsigbarhet og kontinuitet
- Gjennomføringsevne, framdrift og oppnådde resultater i områdene
- Områdenes størrelse i areal, omfang av tiltak og antall eiere/drivere
- Realistiske budsjettforslag/kostnadsoverslag
- At hvert område over tid på en balansert måte dekker opp behov knyttet til alle deltema omfattet av formålet med ordningen: ivaretagelse av kulturlandskap, biologisk mangfold og kulturmiljøer, og danne grunnlag for landbruksbasert næringsutvikling.
- Føringer i årlig tildelingsbrev til Statsforvalteren

5.2.5 Regionalt miljøtilskudd

Regionale miljøtilskudd er en samlebetegnelse på en rekke tilskuddsordninger. De skal bidra til å ivareta miljøtemaene som er beskrevet i kapittel 4.

De økonomiske rammene for regionale miljøtilskudd forhandles i jordbruksavtalen.

Landbruksdirektoratet har utarbeidet en instruks for regionale miljøtilskudd i jordbruket. Instruksen og det regionale miljøprogrammet danner grunnlaget for forskrifta som fastsettes av Statsforvalteren i Troms og Finnmark.

Les mer om regionalt miljøtilskudd for Troms og Finnmark og de aktuelle ordningene i kapittel 6.

5.2.6 Tilskudd til drift av beitelag

Formålet med ordninga er å stimulere til samarbeid for å utnytte beiteressursene i utmark på en god måte og forebygge tap av dyr. Samarbeidet kan gjelde tilsyn, sanking og ettersyn og vedlikehold av gjerder og installasjoner.

Beitelaget skal kartfeste det faktiske området dyrene har beitet i. Det vil si at beitelaget må definere hvilke områder dyrene faktisk har beitet i. Karttegningene skal være troverdig og oppdatert og det oppgitte beiteområdet skal ikke overlappe med andre beitelag i nærområdet. Det er ikke tilstrekkelig at beitelaget oppgir for eksempel en hel kommune som sitt beiteområdet. Dette er viktig fordi kart fra beitelagene brukes til å produsere nasjonale kart som viser beitetrykket i ulike områder.

Kartene er samlet i Beitelagskart på nett (BLN). Dette er ei internettside som kartfester beitelag som får støtte gjennom regionale miljøtilskudd. BLN er laget i samarbeid mellom Statsforvalterne og NiBio. I tillegg til kartet er det samla historisk statistikk fra organisert beitebruk. Beitelagskartet skal gi oversikt over beitenæringa sin arealbruk. Det er særlig egna i arbeid med kommunale beiteplaner.

Grensene følger ikke detaljerte eiendoms- og beiterettsgrenser, men viser områder som normalt blir brukt av organiserte beitelag. Grensene er ikke juridisk bindende eller gyldig som dokumentasjon av beiterett eller som grunnlag for å kreve beiteleie.

Dette er kravene for å søke:

Beitelaget må:

- Være registrert i Enhetsregisteret og ha minst to aktive medlemmer.
- Kartfeste det faktiske området dyrene har beitet i. Kartet leverer du inn når kommunen eller Statsforvalteren ber om det. Du skal ikke tegne i kart i selve søknaden.
- Organisere effektivt og forsvarlig tilsyn og sanking i beiteområdet.
- Skal være åpent for alle beitebrukere i beiteområdet.
- Føre tilsyn med beitedyra i henhold til reglene i holdforskrifta for det aktuelle dyreslaget.
- Oppgi antall dyr sluppet på og sanket fra utmarksbeite.

Dyrene må beite på utmarksbeite i minimum 5 uker.

Beitelaget står fritt til å organisere seg innad som det passer for beitelaget.

6. Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark

Fra 2019 er det innført en nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd. Instruksen ble revidert i 2022. Den gir føringer for utarbeidelse av regionale forskrifter. Hensikten med en nasjonal instruks er å oppnå en forenkling i forvaltningen og en større grad av harmonisering av tiltak og vilkår mellom fylkene.

Av den nasjonale instruksen fremgår det en meny med 44 tiltak som det kan søkes om regionalt miljøtilskudd for. Fylkene skal gjennom sine regionale miljøprogram velge ut tiltak tilpasset regionale miljøutfordringer i jordbruket i egen region.

Det er for 2023-2026 valgt ut 21 tiltak tilpasset regionale utfordringer og forutsetninger som det kan søkes om tilskudd for i Troms og Finnmark. Det er forsøkt å videreføre mest mulig av tidligere tiltak samt innført noen nye.

Tilskudd til regionale miljøtiltak kan innvilges til foretak som er berettiget produksjonstilskudd. I tillegg kan beitelag som er registrert som samvirkeforetak i Enhetsregisteret, eller er registrert som forening organisert i tråd med samvirkeprinsippene i samvirkeloven § 1, søke tilskudd til drift etter § 5.

Tabell 2. Oversikt over regionale miljøtiltak for Troms og Finnmark 2023-2026.

Miljøtema	Tiltak
Kulturlandskap	1. Drift av bratt areal
	2. Drift av beitelag
	3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark
	4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark
	5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap
	6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer
Biologisk mangfold	7. Slått av slåttefjell og slåttemark
	8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer
	9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl
Kulturmiljøer og kulturminner	10. Drift av seter
	11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner
	12. Skjøtsel av steingjerder og bakkemurer
	13. Skjøtsel av kulturhistoriske områder
Friluftsliv	14. Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet
Avrenning til vann	15. Kantsone i eng
Utslipp til luft	16. Spredning av all husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen
	17. Nedlegging av husdyrgjødsel
	18. Nedfelling av husdyrgjødsel
	19. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange
Plantevern	20. Ugrasbekjempelse i radkulturer
Miljøavtale og klimarådgivning	21. Klimarådgivning

Tiltakene er beskrevet under. Utfyllende beskrivelse av tiltakene og foreløpige satser fremgår av regional forskrift om regionale miljøtilskudd, årlige rundskriv og veileder som hvert år utarbeides av Statsforvalteren. Det vil kunne forekomme noen justeringer i løpet av programperioden. Disse vil fremkomme av den årlige veilederen. Endelige satser blir fastlagt årlig ut fra søknadsomfanget og gitte rammer.

6.1. Miljøtema: Kulturlandskap

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *kulturlandskap* er å ivareta jordbrukets kulturlandskap utover det en oppnår gjennom de nasjonale ordningene. Drift av bratt areal og drift av beitelag skal bidra til å opprettholde tradisjonell drift, mens beiting og slått av verdifulle jordbrukslandskap skal bidra til å ivareta mer spesielle kulturlandskapsverdier. Åkerholmer og gårdsdammer er særegne landskapselementer i jordbrukets kulturlandskap som bør ivaretas, også av hensyn til biologisk mangfold.

Tiltak 1. Drift av bratt areal

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av bratte arealer for å holde arealene i hevd og ivareta et åpent kulturlandskap.

Tilskuddet gis til fulldyrka og overflatedyrka areal, samt innmarksbeite. Bestemmelsen krever at det er drift på arealet slik som slått, høsting av korn eller andre vekster, eller at innmarksbeitet blir gjødslet og skjøttet ved pussing, fjerning av ugras med mer. Beiting alene vil derfor ikke gi tilskudd. Tilskuddet kan også gis til drift av frukthager i bratt terreng.

Ved jordbruksoppgjøret i 2018 ble det bestemt at tilskudd for drift av bratt areal skal gis i alle fylker unntatt Østfold, Akershus, Vestfold og Finnmark, Jf. Prop. 94 s (2017-2018).

Tilskuddet kan ikke avgrenses til gitte områder, dvs. at tiltaksklassene *overflatedyrka* og *fulldyrka 1:3* og *overflatedyrka* og *fulldyrka 1:5* må benyttes i hele fylket. Statsforvalteren kan velge hvorvidt de øvrige tiltaksklassene skal nyttes.

Statsforvalteren kan avgrense nedre eller øvre grense for antall dekar per foretak som er tilskuddsberettiget.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 2. Drift av beitelag

Formålet med tiltaket er å stimulere til samarbeid om beiting med sikte på god utnyttelse av beiteressurser i utmark og effektivt tilsyn med minst mulig tap av dyr. Slikt samarbeid kan gjelde tilsyn, sanking og ettersyn og vedlikehold av gjerder og installasjoner.

Tilskuddet utmåles per dyr som er sluppet på beite. Dette er en endring fra tidligere praksis, da utmålingen ble gjort på bakgrunn av antall innsanka dyr. Statsforvalteren kan fastsette nærmere bestemmelser om antall medlemmer i beitelaget, beitetrykk, krav om tilsyn og årlig rapportering om driften.

I planperioden 2023-2026 er det ingen avgrensning av maksimalt tilskudd per beitelag.

Tiltak 3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbrukslandskap for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap. Beiting kan også ivareta kulturbetinget naturmangfold i utmark.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beiting innenfor disse områdene/arealene.

Statsforvalteren skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilken type jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. Statsforvalteren kan også gi bestemmelse om varighet av beitingen.

Tiltaket vil kunne gjelde arealer med mer eller mindre tydelig avgrensing, og tilskuddsutmålingen er derfor satt ut fra antall dyr.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbruksarealer for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap.

Det kan gis tilskudd for fulldyrka- og overflatedyrka arealer, samt innmarksbeite, der beiting er det mest aktuelle tiltaket for å skjøtte arealene og holde vedlike kulturlandskapskvalitetene.

Med verdifulle jordbruksarealer menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beite innenfor disse arealene.

Statsforvalteren skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbruksarealer i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. For å sikre tilfredsstillende beitetrykk bør Statsforvalteren fastsette nærmere bestemmelser om nedre/øvre grense for antall dyr.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap

Formålet med tilskuddet er å stimulere til å holde verdifulle jordbruksområder i hevd og hindre gjengroing.

Tilskuddet kan gis til slått av fulldyrka eller overflatedyrka arealer.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskudd gis til slått innenfor disse arealene.

Statsforvalteren må fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer

Formålet med tilskuddet er å ivareta og hindre gjengroing av åkerholmer og gårdsdammer som er viktige kulturlandskapselementer og ofte har et rikt biologisk mangfold.

Tiltaket innebærer slått/rydding eller beiting. Med slått/rydding menes å fjerne oppslag av vegetasjon for å beholde et åpent preg. Det er satt krav om at arealene ikke skal gjødsles siden de ofte har et rikt biologisk mangfold som kan være sårbare for gjødsel.

Forskrift om plantevernmidler §§ 19 og 20 setter forbud mot bruk av plantevernmidler på åkerholmer og tre meter fra overflatevann.

Statsforvalteren kan sette øvre grense for antall åkerholmer/gårdsdammer det kan gis tilskudd for, samt hvilke områder tilskuddet gjelder for i fylket.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *biologisk mangfold* er å ivareta utvalgte og trua naturtyper og biologisk verdifulle arealer i jordbruket. Det er også et mål å tilrettelegge for fugl avhengige av hekking og i tilknytning til jordbruksarealer.

Tiltak 7. Slått av slåttemyr eller slåttemark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått av de utvalgte naturtypene slåttemyr og slåttemark for å ivareta eller forbedre naturtypen.

Tiltaket gjelder arealer som er kartlagt og definert som utvalgt naturtype slåttemyr og/eller slåttemark (svært viktig og viktig), samt slåttemyr og/eller slåttemark av lokal verdi (lokalt viktig). Tiltaksklassene viser til verdsettingen av arealene – svært viktig, viktig og lokalt viktig.

Slåtten skal være gjennomført på en slik måte at naturtypens egenart og arts mangfold ivaretas eller forbedres. Statsforvalteren er ansvarlig for at skjøtselsråd er tilgjengelig for søkeren.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått eller beite av arealer med særlig verdi for plante- og dyrelivet, opparbeidet gjennom tidligere tiders jordbruksdrift.

Arealene skal ha dokumenterte biologiske verdier, for eksempel Naturbase eller annen naturfaglig kartlegging. Dette kan for eksempel være regionalt viktige naturtyper eller arealer med trua arter som er avhengig av slått eller beite for å bli ivaretatt. Dersom Statsforvalteren ønsker å gi tilskudd for trua naturtyper, skal tilskuddsordning for skjøtsel av trua naturtyper brukes (ikke valgt ordning i Troms og Finnmark) benyttes.

Statsforvalteren er ansvarlig for at skjøtselsråd er tilgjengelig for søkerne.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

Tiltak 9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl

Formålet med tilskuddet er for å ivareta fugler som er avhengige av hekking og beiting i tilknytning til jordbruksarealer. Tilskuddet kan også gis for tilpassing av drift.

Arealene kan gjelde hekke- og beitelokaliteter for fugl generelt, eller avgrenses til bestemte trua arter som åkerrikse, vipe, sanglerke, storspove og svarthalespove. Nærmere bestemmelser for tiltaket fastsettes i regional forskrift. Tilskuddet skal ikke gis for å avsette beiteområder til vanlige jaktbare fuglearter som f.eks. grågås som vil gjøre tiltaket til en ren «erstatningsordning» for tapt avling. I utgangspunktet er tiltaket ment å ivareta sårbare fuglearter som er avhengige av hekking og beiting på gitte jordbruksarealer.

Arealer som kan motta tilskudd, må ha dokumentert verdi for mangfoldet av fugler.

To tiltaksklasser gir mulighet for å differensiere tilskuddet avhengig av nivå på vilkår for tilrettelegging og driftstilpassing for å ivareta ulike fuglearter. Eksempelvis kan lav tilrettelegging gis til beitelokaliteter generelt, mens høy tilrettelegging kan gis til ekstrainsats i jordbruksområder med trua fuglearter.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner

Formålet med tiltak under miljøtemaet *kulturminner og kulturmiljøer* er å synliggjøre spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift og bosetting, slik som gravminner og rydningsrøyser, samt å bidra til å opprettholde tradisjonelle driftsformer som seterdrift.

Tiltak 10. Drift av seter

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av seteranlegg. Seterdrift med beitedyr bidrar til å holde arealer åpne, er gunstig for biologisk mangfold og viktig for formidling av tradisjon og kulturarv.

Produksjonen skal tilsvare minimum 45 liter kumelk, 25 liter geitemelk eller 15 liter sauemelk i døgnet per seter. For kumelk og geitemelk tilsvare det Tines leverandørvilkår.

Tilskuddet utmåles per seter, uavhengig om det er enkelt- eller fellesseter. Tilskuddet blir fordelt mellom foretakene som deltar i en fellesseter, ved at foretaket oppgir antall deltakere i søknaden. Samdrift regnes som ett foretak.

Setertilskuddene er forenklet fra tidligere ved at differensieringen etter oppholdstid er tatt bort. Minstekravet til produksjonsperiode er seks uker, jf. Prop 94 S (2017-2018). Alle fylkesmannsembeter skal legge til rette for tilskudd på minst 50 000 kroner per seter forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller levert til meieri.

Statsforvalteren kan ikke avgrense tilskuddet til gitte områder i fylket.

I planperioden 2023-2026 er det ikke avgrensning i maksimal tilskudd per seter.

Tiltak 11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i kulturlandskapet.

Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Tiltaket gjelder alle typer automatisk fredete kulturminner som omtales i kulturminneloven § 4. Eksempler på automatisk fredete kulturminner er gravhauger, gravfelt, helleristninger, åkerreiner, gårdshauger, rydningsrøyser, boplasser, hustufter og veifar.

Tiltaket innebærer skjøtsel i form av slått/manuell skjøtsel eller beiting. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet jf. kulturminneloven § 3. Tiltaket er ment for lokaliteter av automatisk fredete kulturminner som ikke kan utmåles per stykk. Eksempelvis vil gravminner måles inn enkeltvis hvis det er ett synlig på stedet, og som gravfelt hvis det er flere synlige som ligger i rimelig nærhet til hverandre.

Tilskuddet skal bidra til å ivareta kulturminnet og holde det synlig i kulturlandskapet. Med «blir ivaretatt» menes det at skjøtselen skal være utført på en skånsom måte slik at kulturminnet ikke forringes, men det kreves ikke at tilstanden til kulturminnet forbedres. Statsforvalteren kan stille krav til beitetrykk eller til størrelsen av arealet som skal skjøttes rundt kulturminnet. Statsforvalteren kan fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for. Dersom det er behov for å prioritere enkelte typer av automatiske fredete kulturminner, f.eks. gravfelt, er det satt inn bestemmelse som gir statsforvalteren mulighet til å avgrense tilskuddet etter dette.

Kriteriet er at kulturminnet skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grenser til» benyttes derfor i bestemmelsen. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Tilskuddsberettiget areal inkluderer kulturminnets sikringssone, jf. § 6 i kulturminneloven.

Statsforvalteren er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd som er tilgjengelig for søkerne. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning og statsforvalterens miljøvernavdeling skal involveres i utformingen av rådene.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 100 000 per foretak.

Tiltak 12. Skjøtsel av steingjerder og bakkemurer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av kulturminner, for at de skal holdes vedlike og er synlige i kulturlandskapet.

Skjøtselen kan være slått, beiting eller rydding av vegetasjon rundt kulturminnet, samt vedlikehold av selve kulturminnet som trepleie eller mindre reparasjoner av bakkemurer/steingjerder. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet, jf. kulturminneloven § 3.

Kriteriet er at det skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grense til» benyttes derfor i bestemmelsen.

Statsforvalteren er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning og statsforvalterens miljøvernavdeling skal involveres i utformingen av rådene.

Statsforvalteren kan bestemme områder der tilskuddet skal gis, samt nærmere avgrense hvilke typer kulturminner som skal være tilskuddsberettiget. Dette innebærer at man kan avgrense bakkemurer, steingjerder osv. etter nærmere kriterier.

For nyere tids kulturminner stilles det ikke krav om registrering i kulturminnebasen Askeladden. Foreløpig er svært få nyere tids kulturminner registrert i kulturminnedatabaser. Disse typene kulturminner er likevel viktige for kulturarven vår. Regional kulturminneforvaltning kan bistå i å avgjøre om nyere tids kulturminner har kulturhistorisk verdi i denne sammenheng.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 10 000 per foretak.

Tiltak 13: Skjøtsel av kulturhistoriske områder

Formålet med tilskuddet er å stimulere til områdeskjøtsel i form av beiting, slått eller rydding av vegetasjon for å opprettholde viktige kulturhistoriske jordbruksområder.

Med viktige kulturhistoriske jordbruksområder menes kulturlandskap eller kulturmiljø med særskilt kulturhistoriske verdier. Eksempel på slike områder er Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA), områder fredet etter kulturminneloven, områder utvalgt etter kommunale og regionale kulturminneplaner mfl. Statsforvalteren skal bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift. Statsforvalteren kan sette nedre eller øvre grense for antall dekar det kan gis tilskudd for.

Statsforvalteren er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning og statsforvalterens miljøvernavdeling skal involveres i utformingen av rådene.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

6.4. Miljøtema: Friluftsliv

Formålet med tiltak under *friluftsliv* er å ivareta allmenhetens tilgang og bidra til å opprettholde en «grønn infrastruktur» i jordbrukets kulturlandskap.

Tiltak 14: Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet

Formålet med tilskuddet er å holde turstier i jordbruksområder åpne og tilgjengelige.

Tilskuddet gis til turstier som grenser til eller ligger på jordbruksarealer. Med jordbruksarealer menes fulldyrka jord, overflatedyrka jord eller innmarksbeite. Tilskuddet gis kun til strekningen av stien som går over jordbruksarealer.

Med vedlikehold menes å holde vegetasjonen nede og stien åpen og tilgjengelig. Stien skal være godt merket og eventuelt skiltet i terrenget. Adkomst, porter, gjerdeklyv og annen tilrettelegging skal vedlikeholdes ved behov.

Tilskudd til *etablering* av turstier kan tildeles etter Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL).

Registrering av turstien på kart osv. kan settes som et vilkår ved etablering. Statsforvalteren bør se på tilskudd for etablering av stier etter SMIL i sammenheng med tilskudd for vedlikehold etter regional forskrift.

Statsforvalteren kan fastsette nærmere bestemmelser for tiltaket, herunder avgrense hvilke områder tilskuddet skal gjelde og nedre eller øvre grense for antall meter det kan gis tilskudd for. Et aktuelt vilkår kan f.eks. være registrering i [Nasjonal database for tur og friluftsruter](#).

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 20 000 per foretak.

6.5. Miljøtema: Avrenning til vann

Formålet med tilskuddene under *avrenning til vann* er å redusere avrenning av næringsstoffer og partikler til vassdrag og kyst. Tiltakene er viktig for å bidra til at målene etter vannforskriften nås.

Tiltak 15. Kantsone i eng

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at arealer der det dyrkes flerårige urte-/grasvekster til fôr og som grenser mot vassdrag, ikke blir gjødslet eller sprøytet, slik at forurensing til vann blir redusert.

Det er også satt krav om høsting, slik at næringsstoffene som tas opp i grasdekket blir fjernet fra arealet og ikke lekker ut til vann og vassdrag. Tilskuddet kan gis årlig fra det året grasdekket er etablert. Tiltaket omfatter ikke innmarksbeite.

Sonen skal ha minimum bredde på seks meter målt fra vassdragets normalvannstand. Statsforvalteren kan fastsette en smalere sone, minimum fire meter, ut fra en vurdering av arronderings- og miljøhensyn. Dette inkluderer sonen på to meter som er satt som et vilkår etter forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket § 4 siste ledd siste punktum. Avstanden på seks meter er satt fordi det ikke er et vilkår etter forskriften å søke om produksjonstilskudd, derfor blir det uheldig å henvise til annet regelverk som er avhengig av søknad. Det er derfor presisert at minimum fire meter av sonen må være etablert på fulldyrka eller overflatedyrka areal.

Avstanden fra vassdragets normalvannstand til kantsonen skal ikke være mer enn 8 meter. I områder med varierende bredde på naturlig vegetasjon, gir dette mulighet for sammenhengende kantsone.

Statsforvalteren velger ut arealene som tilskuddet gjelder for i vedlegg til regional forskrift.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

6.6. Miljøtema: Utslipp til luft

Formålet med tilskuddene under *utslipp til luft* er å stimulere til gjødslingsmetoder som gir redusert utslipp av ammoniakk og lystgass og redusert avrenning av næringsstoffer til vann.

Tiltak 16. Spredning av all husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen

Voksende kultur skal forstås som planter som allerede er etablert om våren ved vekstsesongens begynnelse slik som etablert eng.

Tiltaket innebærer at all husdyrgjødsel som foretaket disponerer skal spres om våren eller i vekstsesongen. Statsforvalteren kan fastsette datofrist for når gjødsla skal være spredd. Dersom statsforvalteren ser at spredningen ikke kan gjennomføres på grunn av svært utfordrende værforhold gjennom store deler av sesongen, kan statsforvalteren bestemme en annen frist. Ny frist må bestemmes minimum én uke før tidligere fastsatt dato. Arealet må fortsatt høstes eller beites etter siste spredning.

«All husdyrgjødsel som foretaket disponerer» er den gjødsla som foretaket bruker på det jordbruksarealet foretaket disponerer, og denne skal spres om våren eller i vekstsesongen. Dette inkluderer biorest og evt. gjødsel som mottas fra andre foretak. Husdyrgjødsel som avhendes ved levering til biogassanlegg eller til annet foretak regnes ikke som disponert av foretaket.

Tiltaket kan kombineres med ordningene for nedlegging av husdyrgjødsel og nedfelling av husdyrgjødsel på foretaksnivå, men arealet det søkes tilskudd for må ikke overlappe.

Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato, gjødselmengde spredd per dekar og tidspunkt for nedmolding. Manglende eller mangelfull gjødslingsplan er et avkortingsgrunnlag etter § 52 bokstav c. Vi viser til denne bestemmelsen og kommentaren til bestemmelsen samt omtale av avkortingsrutiner i sakbehandlingsrundskrivet. Her går det frem at gjødslingsplan er grunnleggende for formålet med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, avrenningstiltak m.fl. og at det taler for en betydelig avkorting om det søkes tilskudd for miljøvennlig spredning. Vi minner om at det må gjøres en konkret vurdering, og det er det samlede tilskuddet som vurderes for avkorting.

Statsforvalteren kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

I planperioden 2023-2026 settes øvre grense til 500 dekar tilskuddsberettiget areal per foretak.

Tiltak 17: Nedlegging av husdyrgjødsel

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og biorest blir lagt rett ned på jorda i stedet for tradisjonell breispredning med gjødselkanon eller lignende. Nedlegging motvirker tap av ammoniakk til lufta og er også gunstig med hensyn til vannmiljø. Tiltaket innebærer at storparten av gjødsla spres vår/vekstsesong.

Arealet skal høstes eller beites etter spredning. Statsforvalteren kan fastsette datofrist for når gjødsla skal være spredd. Dersom statsforvalteren ser at spredningen ikke kan gjennomføres på grunn av svært utfordrende værforhold gjennom store deler av sesongen, kan statsforvalteren bestemme en annen frist. Ny frist må bestemmes minimum én uke før tidligere fastsatt dato. Arealet må fortsatt høstes eller beites etter siste spredning.

Voksende kultur skal forstås som planter som allerede er etablert om våren ved vekstsesongens begynnelse slik som etablert eng.

Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato, tidspunkt for nedmolding og gjødselmengde spredd per dekar. Manglende eller mangelfull gjødslingsplan er et avkortingsgrunnlag. Vi viser til denne bestemmelsen og kommentaren til bestemmelsen samt omtale av avkortingsrutiner i sakbehandlingsrundskrivet. Her går det frem at gjødslingsplan er grunnleggende for formålet med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, avrenningstiltak m.fl. og at det taler for en betydelig avkorting om det søkes tilskudd for miljøvennlig spredning. Vi minner om at det må gjøres en konkret vurdering, og det er det samlede tilskuddet som vurderes for avkorting.

Statsforvalteren kan differensiere tilskuddet ved spredning med nedlegging ved flere enn én spredning. Statsforvalteren bestemmer hvor mange spredninger som skal inngå i tiltaksklassen «nedlegging på eng ved flere spredninger».

Tiltaket kan kombineres med ordning for spredning om våren eller i vekstsesongen på foretaksnivå, men arealet det søkes tilskudd for kan ikke overlappe.

Statsforvalteren kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift

I planperioden 2023-2026 settes øvre grense til 500 dekar tilskuddsberettiget areal per foretak.

Tiltak 18. Nedfelling av husdyrgjødsel

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og biorest blandet direkte i jordsmonnet i stedet for tradisjonell breispredning med gjødselkanon eller lignende. Nedfelling motvirker tap av ammoniakk til lufta og er også gunstig med hensyn til vannmiljø. Tiltaket innebærer at storparten av gjødsla spres vår/vekstsesong.

Arealet skal høstes eller beites etter spredning. Statsforvalteren kan fastsette datofrist for når gjødsla skal være spredd. Dersom statsforvalteren ser at spredningen ikke kan gjennomføres på grunn av svært utfordrende værforhold gjennom store deler av sesongen, kan statsforvalteren bestemme en annen frist. Ny frist må bestemmes minimum én uke før tidligere fastsatt dato. Arealet må fortsatt høstes eller beites etter siste spredning.

Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato og gjødselmengde spredd per dekar. Manglende eller mangelfull gjødslingsplan er et avkortingsgrunnlag. Vi viser til denne bestemmelsen og kommentaren til bestemmelsen samt omtale av avkortingsrutiner i sakbehandlingsrundskrivet. Her går det frem at gjødslingsplan er grunnleggende for formålet med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, avrenningstiltak m.fl. og at det taler for en betydelig avkorting om det søkes tilskudd for miljøvennlig spredning. Vi minner om et det må gjøres en konkret vurdering, og det er det samlede tilskuddet som vurderes for avkorting.

Statsforvalteren kan differensiere tilskuddet ved spredning med nedfelling på eng ved flere enn én spredning. Statsforvalteren bestemmer hvor mange spredninger som skal inngå i tiltaksklassen «nedfelling på eng ved flere spredninger».

Tiltaket kan kombineres med ordningen spredning om våren eller i vekstsesongen på foretaksnivå, men arealet det søkes tilskudd for kan ikke overlappe.

Statsforvalteren kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

I planperioden 2023-2026 settes øvre grense til 500 dekar tilskuddsberettiget areal per foretak.

Tiltak 19. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av tilførselsslager for spredning av husdyrgjødsel og biorest for å redusere jordpakking.

Redusert jordpakking kan gi bedre avlinger på grunn av god jordstruktur for planterøttene og lavere lystgasstap på grunn av bedre infiltrasjon av vann. Bruk av tilførselsslanger har effekt som selvstendig tiltak, men tilskuddet bør knyttes opp mot at gjødsla spres på en miljøvennlig måte. Tiltaket skal derfor gis som et tillegg til de enkelte gjødselstiltakene.

Statsforvalteren kan bestemme at tilleggstilskuddet ikke skal gis i alle kombinasjoner av tiltakene for miljøvennlig spredning. Statsforvalteren skal bestemme hvilken kombinasjon av ordningene: *Spredning av all husdyrgjødsel om våren eller i vekstsesongen, nedlegging av husdyrgjødsel, nedfelling av husdyrgjødsel*, tilskuddet for spredning av tilførselsslange kan gjelde for.

Statsforvalteren kan differensiere tilskuddet ved spredning med slangeutstyr ved flere enn én spredning. Statsforvalteren bestemmer hvor mange spredninger som skal inngå i tiltaksklassen «bruk av tilførselsslange ved flere spredninger».

I planperioden 2023-2026 settes øvre grense til 500 dekar tilskuddsberettiget areal per foretak.

6.7. Miljøtema: Plantervern

Formålet med tilskuddene under *plantervern* er å stimulere til bruk av andre metoder for ugrasbekjempelse enn bruk av kjemiske plantervernmidler.

Tiltak 20: Ugrasbekjempelse i radkultur

Formålet med tilskuddet er å stimulere til harving for å fjerne ugras i stedet for bruk av plantervernmidler.

Tiltaket omfatter ugrasharving i korn og annet frø til modning. Krav om plantervernjournal ligger i forskrift om plantervernmidler og omfatter bruk av integrerte metoder.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til kr 50 000 per foretak.

6.8. Miljøtema: Miljøavtale og klimarådgivning

Formålet med tiltakene *miljøavtale* og *klimarådgivning* er å redusere jordbruksproduksjonens klima- og miljøavtrykk.

Tiltak 21. Klimarådgivning

Formålet med tilskuddet er å legge til rette for at bonden får rådgivning om gårdens klimaavtrykk og behovet for klimatilpasning. Tilskuddet skal bidra til økt kunnskap om klimagassutslipp, karbonbinding og klimatilpasning, med sikte på gjennomføring av klimatiltak i jordbruksproduksjonen på foretaket. Klimatiltakene omfatter ikke bare tilskuddsberettigede tiltak, men også generell optimering av drifta som for eksempel redusert dieselforbruk eller redusert kalvedødelighet.

I tillegg til helhetlig gjennomgang av opptak og utslipp av klimagasser, skal klimarådgivningen vurdere behov for tiltak som gjelder klimatilpasning. Med utgangspunkt i forutsetningene på foretakene, vil tiltak som gjelder håndtering av overflatevann, fordrøyingdammer, naturbaserte renseløsninger, drenering, praksis som gjelder jordarbeiding og andre dyrkingsmessige forhold, være aktuelle.

Innholdet i klimarådgivningen og tilbydere skal være godkjent av Landbruksdirektoratet.

Et vilkår for tilskudd er at det utarbeides en tiltaksplan som legges ved søknaden. Det stilles ikke som vilkår for tilskuddet at foretaket gjennomfører tiltak, men rådgivning og utarbeiding av tiltaksplan skal gi bonden kunnskapsgrunnlag og motivasjon for å gjennomføre tiltak og driftsforbedringer for å redusere utslipp og tilpasninger til et endret klima.

Det er totalt tre tiltaksklasser som skal avspeile kostnadene ved rådgivningen. Tiltaksklassen to-til-en rådgivning benyttes der hvor gårdsdriften består av flere typer produksjoner, eksempelvis grovfôrproduksjon og melkeproduksjon og flere rådgivere må delta i klimarådgivningen. En-til-en rådgivning benyttes når gårdsdriften består av en enkelt produksjon, eksempelvis korn eller grønnsaker. Denne tiltaksklassen benyttes også i de tilfeller hvor produksjonen består av forskjellige produksjoner, men hvor det i inneværende søknadsomgang ikke kan lages en tiltaksplan som omfatter alle produksjoner på gården, fordi det ikke eksisterer et helhetlig rådgivningstilbud. Et

eksempel på dette er (pr. 2022) at det ikke tilbys klimarådgivning for produksjon av svin, fjørfe m.fl. i kombinasjon med planteproduksjon.

Dersom det søkes om tilskudd for gjennomført klimarådgivning i flere søknadsperioder, er det et vilkår for å få tilskudd at det utarbeides ny tiltaksplan med beskrivelse av hvilke tiltak som er gjennomført eller igangsatt siden forrige klimarådgiving. At det er gjennomført tiltak sannsynliggjør behovet for ny klimarådgiving. Unntak fra dette gjelder der det er gjennomført delvis rådgiving.

I planperioden 2023-2026 settes maksimalt tilskudd til et tilskudd per foretak.